

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ І ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему
**«СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У
СФЕРІ РОЗВИТКУ МОЛОДІ З ПОЗИЦІЙ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
4 курсу групи ПУіА 2022-1
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»

Олена БУТЕНКО
(ім'я та прізвище)

Керівник Світлана ГАЙДУЧЕНКО
(ім'я та прізвище)

Рецензент Сергій КИРІЙ
(ім'я та прізвище)

Рецензент Христина КАЛАШНІКОВА
(ім'я та прізвище)

Харків – 2026 року

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту
Кафедра менеджменту і публічного адміністрування
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
проф. Марина НОВІКОВА

«19» травня 2026 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

_____ Бутенко Олени Андріївни _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Стратегічні напрями публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності»
2. Керівник роботи Гайдученко Світлана Олександрівна, д-р. наук з держ. упр., професор
затверджені наказом від 19.05.2026 р. № 428-03
Строк подання здобувачем роботи 22.06.2026 р.
3. Вихідні дані до роботи чинне законодавство, матеріали переддипломної практики, періодична спеціальна література, інші джерела.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: Розділ 1. Теоретичні засади публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності. Розділ 2. Аналіз особливостей публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності. Розділ 3. Стратегічні напрями публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності.
5. Перелік графічного матеріалу: 1. Титульний лист. 2. Актуальність теми, мета, об'єкт, предмет, новизна. 3. Завдання, зумовлені досягненням мети кваліфікаційної роботи. 4. Природні ознаки громадянської ідентичності. 5. Складові громадянської ідентичності. 6. Міжнародні програми «Фундація електоральних систем» (IFES). 7. Західні рекомендації щодо формування та реалізації молодіжної політики. 8. Офіційні вікові діапазони «молоді» в

окремих країнах. 9. Функціональна модель утвердження громадянської ідентичності. 10. Чинники впливу на розвиток громадянської ідентичності молоді. 11. Модель розвитку громадянської компетентності. 12. Механізм державної політики утвердження громадянської ідентичності молод. 13. Базові інститути утвердження громадянської ідентичності. 14. Базові інститути утвердження громадянської ідентичності. 15–16. Висновки дослідження відповідно до завдань.

6. Дата видачі завдання 19 травня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Дослідження основних літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи	01.06.2026-06.06.2026	виконано
2.	Розділ 1. Розгляд теоретичних засад публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності	01.06.2026-06.06.2026	виконано
3.	Розділ 2. Аналіз особливостей публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності	07.06.2026-12.06.2026	виконано
4.	Розділ 3. Стратегічні напрями публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності	13.06.2026-16.06.2026	виконано
5.	Висновки	17.06.2026	виконано
6.	Оформлення графічного матеріалу	18.06.2026	виконано
7.	Оформлення пояснювальної записки	19.06.2026-21.06.2026	виконано
8.	Попередній захист	22.06.2026	виконано
9.	Захист	24.06.2026-25.06.2026	

Здобувачка вищої освіти

(підпис)

Олена БУТЕНКО

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Світлана ГАЙДУЧЕНКО

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МОЛОДІ З ПОЗИЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	9
1.1. Сутність і зміст категорії «громадянська ідентичність» в теорії публічного управління.....	10
1.2. Концептуальний підхід до публічного регулювання розвитку у молоді громадянської ідентичності.....	23
1.3. Зарубіжні практики використання механізмів публічного управління для розвитку у молоді громадянської ідентичності.....	33
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МОЛОДІ УКРАЇНИ З ПОЗИЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	41
2.1. Характеристики молоді у суб'єктно-об'єктному контексті публічного управління.....	41
2.2. Стратегічні аспекти публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності молоді.....	46
2.3. Проблематичні аспекти публічного управління поступальним розвитком громадської ідентичності молоді.....	53
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МОЛОДІ УКРАЇНИ З ПОЗИЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	61
3.1. Механізми публічного управління щодо забезпечення участі молоді у прийнятті управлінських рішень як прояву її громадянської ідентичності ...	61
3.2. Безперервна громадянська освіта молодого покоління як чинник його громадянської зрілості	70
3.3. Прагматичні аспекти забезпечення участі громадянського суспільства у реалізації стратегії публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності молоді.....	75
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Чотири роки дії воєнного стану в Україні спричинили появу значної кількості внутрішніх і зовнішніх викликів, що безпосередньо впливають на державність, суверенітет і життєздатність країни. Водночас гідну відповідь на ці загрози демонструють мужні воїни Збройних Сил України разом із героїчним українським народом, який об'єднався навколо спільних демократичних цінностей, почуття патріотизму та усвідомленої громадянської відповідальності перед майбутніми поколіннями. Українське суспільство проявило стійкість, рішучість і здатність протистояти не лише тривалій збройній агресії з боку сусідньої держави, а й складним викликам інформаційної війни, що супроводжується системним зовнішнім впливом на суспільну свідомість. Особливо вразливою до таких впливів є молодь, що актуалізує необхідність формування у неї стійкої громадянської ідентичності як одного з ключових чинників забезпечення національної консолідації, суспільної безпеки та стабільного розвитку держави.

Упродовж усієї історії українського державотворення молоде покоління відігравало роль соціально активного та динамічного авангарду суспільства. Саме молодь традиційно володіла значним потенціалом до інноваційного мислення, ініціювання суспільних змін, активної участі у громадському житті та трансформації соціальних практик. Її прагнення до демократичного розвитку, оновлення суспільних інститутів і модернізації держави виступало важливим рушієм прогресу. Однак сучасні глобалізаційні процеси, стрімкі світові трансформації та становлення інформаційного суспільства зумовили появу низки нових соціальних явищ. Серед них особливо помітними є поширення соціальної апатії, зниження рівня громадянської активності молоді, віддалення значної частини молодого покоління від участі у публічному житті та формуванні політичної культури. Крім того, спостерігається певне звуження тезаурусу особистості молодої людини, що проявляється у послабленні ідентифікаційних орієнтирів та

ціннісних установок. Усе це потребує системної, цілеспрямованої реакції з боку держави, органів публічного управління та активної частини громадянського суспільства.

Складність розв'язання окресленої проблематики значною мірою зумовлена її міждисциплінарним характером і багатовимірністю самого процесу формування громадянської ідентичності молоді. Цей процес охоплює широкий спектр взаємопов'язаних компонентів, серед яких важливе місце займають розвиток патріотизму, становлення правової свідомості, формування соціальної відповідальності, виховання толерантності, а також стимулювання активної громадянської позиції. Водночас суттєвою перешкодою залишається відсутність цілісного та системного підходу до інституціоналізації формування громадянської ідентичності молодого покоління. Це проявляється у фрагментарності стратегічних і програмних документів, недостатній узгодженості дій центральних і місцевих органів влади, слабкій міжвідомчій координації та обмеженості ресурсного забезпечення відповідних ініціатив і програм. У сукупності ці чинники ускладнюють формування ефективної державної політики у цій сфері та потребують подальшого наукового осмислення й практичного вдосконалення механізмів публічного управління.

Визначальна роль публічного управління у цьому процесі має виявитися через комплексну реалізацію державної молодіжної політики, інтеграцію освітніх, культурних, інформаційних механізмів, орієнтованих на формування свідомого громадянина-патріота. Такі аспекти озвученої проблематики досліджувалися такими українським науковцями, як С. Бородін, Т. Васіна, Р. Драпушко, К. Журба, Н. Липовська, І. Петровська, Ю. Поліщук, Л. Сокурянська, О. Стегній, В. Степаненко, Н. Хазратова, І. Хожило, а також західними – Т. Адорно, К. Кольєр, Д. Розенхан та ін.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених проблематиці публічного управління у сфері розвитку молоді у сучасних умовах України, залишаються недостатньо дослідженими питання розробки та впровадження

механізмів публічного управління щодо формування громадянської ідентичності молоді у контексті утвердження цінностей громадянської культури та забезпечення стратегічних інтересів суспільства та держави. Усе вище зазначене підтверджує актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності та визначення стратегічних і прагматичних аспектів реалізації відповідної молодіжної політики в сучасній Україні.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- узагальнити теоретичні засади публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності;
- вивчити зарубіжні практики використання механізмів публічного управління для розвитку у молоді громадянської ідентичності;
- проаналізувати особливості публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності;
- визначити пріоритетні напрями публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності;
- дослідити та визначити прагматичні аспекти забезпечення участі громадянського суспільства у реалізації стратегії публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності молоді.

Об'єктом дослідження є система публічного управління України

Предмет дослідження – стратегічні напрями публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності.

Методи дослідження. Відповідно до мети та поставлених завдань у дослідженні застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні методи та підходи, зокрема: системний підхід, методи аналізу та синтезу, індукція й дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування, узагальнення, моделювання, метод експертних оцінок. Системний підхід та діалектичний аналіз дозволили всебічно дослідити системний характер процесів публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності.

Методи індукції, порівняння, аналогії й абстрагування сприяли визначенню предмета дослідження та розкриттю сутності відповідних понять і категорій у предметній сфері. За допомогою методів аналізу та синтезу здійснено відбір наукової інформації за темою дослідження та визначено особливості публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності. Метод узагальнення сприяв вивченню концептуальних підходів до публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності. Визначенню сучасних пріоритетів публічного управління у сфері розвитку молоді України з позицій громадянської ідентичності та прагматичні аспекти забезпечення участі громадянського суспільства у реалізації відповідної стратегії сприяв метод моделювання та прогнозування.

Теоретичною базою кваліфікаційного дослідження є фундаментальні положення теорії публічного управління, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, а емпіричною – нормативно-правові акти України, дані соціологічних опитувань, матеріали науково-практичних конференцій, публікації наукових видань, статистичні матеріали.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, отримані у результаті дослідження можуть бути корисними на усіх рівнях публічного управління завдяки наведеним прагматичним аспектам забезпечення участі громадянського суспільства у реалізації стратегії публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності молоді в сучасній Україні.

Результати кваліфікаційної роботи апробовані під час IX Міжнародної науково-практичної конференції «Правові засади організації та здійснення публічної влади» м. Хмельницький 14 травня 2026 р. Доповідь була представлена на тему «Стратегічні напрями публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МОЛОДІ З ПОЗИЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Сутність і зміст категорії «громадянська ідентичність» в теорії публічного управління

Цілком обґрунтованою в контексті дослідження цієї проблематики є наукова позиція, відповідно до якої сучасне суспільство перебуває у стані безперервного розвитку, що супроводжується постійними трансформаціями та появою нових соціальних тенденцій. У цьому процесі дедалі більшого значення набуває роль молодого покоління, адже саме молодь виступає однією з найбільш активних, ініціативних і мобільних соціальних груп, здатних впливати на динаміку соціокультурних процесів. Як слушно зазначається у наукових джерелах, «сучасне суспільство знаходиться в процесі постійного розвитку і, як наслідок, в процесі змін і появи нових тенденцій. Нині ключовим чинником розвитку соціокультурного ландшафту багатьох країн є молодь, яка представляє найактивнішу та найініціативнішу частину суспільства» [69]. У цьому контексті особливої актуальності набуває формування громадянської ідентичності молоді, яка розглядається як один із важливих чинників консолідації суспільства. Під громадянською ідентичністю зазвичай розуміють внутрішнє усвідомлення особою своєї належності до певної політичної спільноти або держави, що супроводжується відчуттям причетності до громадянського суспільства та відповідальності за його розвиток. Відповідно, «громадянська ідентичність – це почуття приналежності та самоусвідомлення особи як члена певного громадянського суспільства чи держави» [15].

Зазначене трактування тісно пов'язане з усвідомленням людиною власного статусу громадянина, розумінням своїх прав і обов'язків, а також із готовністю брати участь у суспільних і політичних процесах. Саме тому у

науковій літературі наголошується, що «усвідомлення індивідом своїх прав та обов'язків як громадянина, а також почуття необхідності прийняття та участі у соціальних і політичних процесах» [5] є важливими складовими формування громадянської ідентичності. Такий підхід набуває особливої значущості в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, які відбуваються у світі та безпосередньо впливають на розвиток національних суспільств. Домінування процесів глобалізації та інформаціоналізації створює нові можливості для соціального розвитку, водночас породжуючи низку викликів, що потребують адекватної реакції з боку держави та суспільства.

Саме глобалізаційні та інформаційні процеси спричинили значну кількість як позитивних, так і суперечливих соціальних змін, які охоплюють різні сфери життєдіяльності суспільства – політичну, економічну, культурну, інформаційну та соціальну. Науковці наголошують, що сучасний світ характеризується глибокими системними трансформаціями, серед яких особливо відчутними є зміни у системі міжнародних відносин, посилення глобальної взаємозалежності держав, розвиток цифрових технологій та активізація міграційних процесів. У цьому контексті дослідники виокремлюють низку ключових факторів, серед яких «руйнування світової системи колективної безпеки, міжнародного права, глобалізацію, цифровізацію, міграційні процеси та інші чинники, які зумовлюють необхідність адаптації до нових реалій» [3]. Такі зміни істотно впливають на формування ідентичнісних орієнтацій громадян, зокрема молоді, яка найбільш чутливо реагує на соціальні та культурні трансформації.

Наукові дослідження і практичний досвід засвідчують, що на формування національної та громадянської ідентичності громадян України впливає ціла сукупність чинників. Серед них провідну роль відіграють соціальні, політичні, історичні, мовні, культурні та релігійні аспекти суспільного розвитку. Водночас активізація процесу становлення громадянської ідентичності значною мірою пов'язана з наявністю як

внутрішніх, так і зовнішніх загроз для держави. Особливо це проявляється в умовах військової агресії та інформаційного протистояння з боку сусідньої держави, що посилює потребу у зміцненні громадянської солідарності та консолідації українського суспільства.

У цьому контексті важливого значення набуває протидія поширенню ідеології так званого «руського миру», що тривалий час використовувалася як інструмент культурного та інформаційного впливу. Одним із ефективних механізмів протистояння таким загрозам є відродження та збереження національних культурних традицій, історичної пам'яті та духовних цінностей українського народу, які упродовж тривалого періоду зазнавали утисків і обмежень у радянську добу. Формування національної самосвідомості громадян має стати важливою складовою освітньої та виховної політики держави, спрямованої на зміцнення громадянської ідентичності. Саме на це орієнтована Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023 – 2025 роках» (2023 р.) [62].

Разом із тим процес формування громадянської ідентичності членів суспільства є складним і багатоаспектним завданням, особливо для держави, яка повинна забезпечити відповідні інституційні, освітні та соціокультурні умови для його реалізації. Це зумовлено тим, що будь-яке сучасне багатонаціональне та багатоконфесійне суспільство, до якого належить і українське, може зазнавати впливу різноманітних зовнішніх сил, ідеологій та інтересів. У зв'язку з цим дослідники наголошують, що «громадянська ідентичність молодих людей може набувати різних форм під впливом їхньої соціокультурної реальності. Саме тому важливо розуміти, які чинники формують цю ідентичність, і як вона впливає на процеси трансформації суспільства, що критично для формування майбутнього суспільства та забезпечення його стійкості та розвитку» [2].

Водночас у науковій літературі підкреслюється, що рівень сформованості громадянської ідентичності безпосередньо впливає на соціальну активність особистості та її здатність брати участь у суспільному житті. Зокрема, зазначається, що «громадянська ідентичність визначає якість соціальної активності особистості та рівень її соціальної зрілості, а також характеризує суб'єктну, дієву сторону особистості і визначається тим внеском, який людина вносить в життя суспільства та держави» [14]. Таким чином, громадянська ідентичність виступає важливою характеристикою зрілої особистості, здатної усвідомлювати власну роль у розвитку суспільства та держави.

Систематизація наукових підходів до трактування категорії «громадянська ідентичність» в українському науковому дискурсі здійснюється переважно у межах психологічних та педагогічних досліджень. Саме ці галузі науки приділяють значну увагу вивченню процесів становлення особистості, її соціалізації та формування ціннісних орієнтацій. Водночас поняття «ідентичність» у широкому науковому розумінні розглядається як категорія, що відображає тотожність, рівнозначність та спільність певних характеристик у межах соціальної або культурної спільноти. Загалом під поняттям «ідентичність» науковці розуміють певний стан відповідності, подібності або тотожності, що формується у процесі інтеграції культурних, ментальних, соціальних, комунікативних і мовних аспектів. Іншими словами, ідентичність індивіда чи соціальної групи формується на основі спільності мови спілкування, культурних традицій, території проживання, системи цінностей, а також особливостей інтелектуальної та комунікативної діяльності [73].

Цікавим є також той факт, що в англomовній науковій літературі, представлений у міжнародній наукометричній базі даних Scopus, зафіксовано понад 200 мільйонів наукових праць, у яких так чи інакше розглядається проблематика громадянської ідентичності. Це свідчить про надзвичайну актуальність і масштабність досліджень у цій сфері. Одне з узагальнених

визначень, запропонованих західними науковцями, трактує громадянську особистість як особливий тип ідентичності, що формується на основі комплексу знань, установок, цінностей та практичних дій, спрямованих на участь у громадянській діяльності. У цьому контексті «громадянська особистість визначається як ідентичність, пов'язана з сукупністю знань, установок, цінностей і дій по відношенню до громадянської діяльності» [16].

Науково-літературні джерела також свідчать про те, що зарубіжні дослідники зосереджують свою увагу переважно на вивченні особливостей громадянської активності особистості, її громадянського розвитку, проявів альтруїстичної та просоціальної поведінки. При цьому ідентичність розглядається не як статична та незмінна характеристика особистості, а як динамічний, багатовимірний процес самовизначення людини у системі соціальних взаємодій. У цьому контексті ідентичність трактується «не як чисто есенціалістські властивості статичного «я», а скоріше як багатогранна і динамічна, як люди позиціонують себе і позиціонуються по відношенню до різних соціальних практик» [70].

Українська наукова спільнота пропонує низку визначень категорії «громадянська ідентичність», які відображають різні аспекти цього феномена. Зокрема, під громадянською ідентичністю розуміють:

- усвідомлення формально закріпленої належності особи до спільноти громадян певної держави, яке має для неї важливий особистісний зміст та зумовлює її реальні або потенційні громадянські практики [31];

- усвідомлення індивідом власної належності до спільноти громадян конкретної держави на основі спільних культурних цінностей і традицій, що набуває для особистості особливого значення [35];

- процес ототожнення людини зі спільнотою громадян певного національно-державного утворення, що передбачає усвідомлення себе активним членом громадянського суспільства та носієм відповідних соціальних ролей [39];

– фундамент національної солідарності, який об'єднує громадян незалежно від їхнього походження, етнічної належності, віку, соціального статусу чи статі, формуючи відчуття спільної відповідальності за майбутнє держави [26].

У працях західних дослідників громадянська ідентичність розглядається як складне соціально-психологічне явище, що формується у процесі повсякденної взаємодії особистості з соціальним середовищем. Зокрема, підкреслюється, що життєвий досвід молодих людей, зокрема студентів, які функціонують у суспільстві з наявними проявами соціально-економічної нерівності та расових відмінностей, істотно впливає на їхнє усвідомлення власної ролі у громадському житті. Відповідно, «повсякденний досвід студентів у суспільстві, позначеному расовою та соціально-економічною нерівністю, стає частиною їхнього розуміння себе як громадян. При цьому має місце переосмислення ідеї, що громадянські знання та навчання є чимось, що досягається або розвивається серед певних структур і практики та стає вирішальним для формування різних почуттів студентів стосовно їх відносної цінності та важливості в громадських установах США та їх віри у свою здатність впливати на систему» [80]. Таким чином, громадянська ідентичність у західній науковій традиції тісно пов'язується із соціальним досвідом особистості, її участю у суспільних інститутах, а також із формуванням переконань щодо можливості впливу на суспільні процеси.

Аналіз наукових праць, присвячених зазначеній проблематиці, свідчить про наявність значної кількості дискусійних аспектів та недостатньо досліджених питань. Зокрема, дослідники звертають увагу на неоднозначність трактування структури громадянської ідентичності, різноманіття підходів до визначення її змісту, а також відмінності у розумінні механізмів її формування та розвитку. Це зумовлює потребу подальшого поглибленого аналізу даної категорії та уточнення її теоретико-методологічних засад.

Міждисциплінарний характер дослідження громадянської ідентичності особистості зумовлює залучення широкого кола наукових напрямів. До них, насамперед, належать публічне управління, психологія та педагогіка [73], а також політологія [75], соціологія, культурологія та інші галузі суспільних наук. Кожна з цих дисциплін пропонує власний ракурс аналізу феномену громадянської ідентичності, розкриваючи його як з точки зору соціально-політичних процесів, так і з позицій розвитку особистості, її соціалізації та взаємодії із суспільством. Водночас варто зазначити, що попри актуальність цієї проблематики, вона ще не отримала достатньої уваги з боку молодих науковців, що підтверджується результатами пошуку відповідних досліджень у інформаційній базі системи Національного агентства із забезпечення якості освіти.

Важливе нормативно-правове закріплення поняття громадянської ідентичності міститься у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), де ця категорія визначається як «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом і громадянським суспільством» [59]. Таким чином, законодавче трактування підкреслює не лише формально-правовий аспект належності до держави, а й глибший ціннісний зв'язок особистості з українським народом та громадянським суспільством.

Суттєвий внесок у вивчення динаміки громадянської та національної ідентичності зроблено вітчизняними науковими установами та аналітичними центрами. Зокрема, до таких досліджень належать:

- аналітичні напрацювання Інституту соціології Національної академії наук України, зокрема дослідження «Від патрональності до громадянської належності: динаміка змін національно-громадянської ідентичності в Україні»;

– аналітичні матеріали Центру Разумкова, серед яких «Війна сенсів: шляхи і напрями опору «руському миру», а також дослідження «Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.)» [27];

– аналітичні та статистичні матеріали, представлені у щорічних звітах Міністерства молоді та спорту України та інших державних установ.

Водночас слід враховувати, що формування громадянської ідентичності у багатовекторному соціальному просторі може мати як позитивні, конструктивні наслідки для розвитку держави та підвищення добробуту суспільства, так і негативні прояви, пов'язані з деформацією ціннісних орієнтацій та появою деструктивних тенденцій. Саме тому логіка розвитку громадянської ідентичності передбачає аналіз процесу трансформації особистісної ідентичності у ширший соціальний вимір. У цьому процесі важливе значення має врахування природних умов, соціокультурного середовища та міждисциплінарних особливостей дослідження. Особливу роль у структурі ідентичності відіграє її ціннісно-семантичний компонент, який визначає місце категорії «громадянська ідентичність» як у системі теоретичного знання, так і у вивченні мотиваційних механізмів поведінки особистості в умовах міжособистісної та групової взаємодії.

Еволюція наукових досліджень у сфері громадянської ідентичності демонструє поступовий перехід від аналізу окремих психологічних і поведінкових характеристик особистості до комплексного осмислення цього явища. Якщо на ранніх етапах увага дослідників зосереджувалася переважно на психодинамічних аспектах розвитку особистості або на її поведінкових реакціях, то згодом у центрі наукового інтересу опинилася проблема інтегрального розуміння ідентичності, її місця у структурі особистості та ролі у формуванні соціальних відносин. У результаті таких досліджень було встановлено, що громадянська ідентичність формується насамперед у процесі соціалізації особистості, коли людина поступово визначає своє місце у суспільстві та шукає відповіді на питання щодо власної громадянської

належності і факторів, що визначають цю належність. У цьому сенсі громадянська ідентичність часто порівнюється з певним орієнтиром або «компасом», який допомагає особистості орієнтуватися у публічному просторі та усвідомлювати свій громадянський досвід.

Важливою складовою цього процесу є система уявлень людини про саму себе, яка безпосередньо впливає на її поведінку, соціальні взаємодії та громадянську активність. Такі уявлення формують так звану «Я-концепцію», що включає когнітивний, емоційний та оцінно-вольовий компоненти. Саме громадянський досвід значною мірою визначає зміст цієї «Я-концепції», сприяючи формуванню у людини певних уявлень про власні можливості, соціальну роль та відповідальність перед суспільством. У подальшому з взаємодії індивідуальних компонентів «Я-концепції» формується більш узагальнене явище – соціальна психіка, яка, у свою чергу, здійснює зворотний вплив на психіку індивіда та сприяє формуванню громадянської свідомості.

У такому контексті громадянська самосвідомість виступає важливою складовою громадянської ідентичності та характеризується як багатовимірне, динамічне і водночас суперечливе явище. Її функціональне призначення полягає у забезпеченні соціальної адаптації особистості, кореляції її поведінки із суспільними нормами, а також у здійсненні контролю над власною діяльністю у межах соціальних взаємодій. Ці функції безпосередньо впливають на практичну діяльність людей і сприяють формуванню соціально-психологічної динаміки суспільного життя з позицій моральних та публічних цінностей.

Як зазначають дослідники, «перехід від вузького генетичного аналізу до соціально-психологічного передбачає розширення кола проблем і розвиток методології дослідження з позицій максимального наближення до реальності, чисельності групової приналежності, часових і просторових аспектів, функціональних і структурних компонентів громадянської ідентичності» [48]. Саме такий підхід дозволяє більш комплексно дослідити

механізми формування громадянської ідентичності та врахувати різноманітні фактори соціального середовища.

Важливу роль у сучасному науковому аналізі відіграє конструктивістська модель дослідження ідентичності, яка орієнтована на вивчення процесів соціального конструювання ідентичності та формування системи цінностей особистості. У межах цього підходу громадянська ідентичність розглядається як результат взаємодії індивіда із соціальним середовищем, а також як продукт осмислення власного досвіду через призму «Я-концепції».

У західній науковій традиції також виокремлюють дві основні групи складових «Я-концепції», що мають безпосередній вплив на формування соціальної ідентичності особистості. До них відносять структурні характеристики «Я», які відображають відносно стабільні властивості особистості, та процесуальні аспекти «Я», що пов'язані з динамікою самоусвідомлення та взаємодії з соціальним середовищем [69].

Показово, що дослідження проблеми людської ідентичності ґрунтується на двох основних логіках наукового аналізу, сформованих ще до середини ХХ століття. Йдеться про структурно-функціональний та феноменологічний підходи до розуміння особистості. Перший із них передбачає позитивістське трактування людини як певної системи об'єктивно фіксованих характеристик, до яких належать особистісні риси, соціальні функції, мотиваційні установки та поведінкові моделі. Такий підхід дозволяє класифікувати різні типи особистості, порівнювати їх між собою або з певними еталонними моделями, а також простежувати зміни у розвитку особистості в різні історичні періоди.

Другий підхід – феноменологічний – розглядає особистість як унікальне, неповторне та екзистенційне утворення, яке не підлягає стандартизованому порівнянню або класифікації. У цьому випадку особистість визначається передусім через її внутрішній досвід, суб'єктивні переживання та індивідуальні смисли. Така людина сприймається як

особлива психологічна реальність, що формується у процесі взаємодії з іншими людьми та соціальним середовищем. Відповідно, якщо для структурно-функціонального підходу характерним є поняття «норма» особистісного розвитку, то для феноменологічної традиції центральним стає поняття «самоактуалізація», яке підкреслює прагнення людини до самореалізації, розкриття власного потенціалу та пошуку індивідуального життєвого сенсу.

Водночас проблема визначення та діагностики рівня сформованості громадянської ідентичності залишається предметом наукових дискусій. Це пояснюється тим, що зазначений феномен пов'язаний із внутрішнім розвитком особистості, її ціннісними орієнтаціями, переконаннями та мотиваціями, які складно піддаються прямому вимірюванню. Фактично йдеться про новоутворення особистісного розвитку, що формується у процесі соціалізації та життєвого досвіду людини. Попри це, у західній науковій практиці застосовуються певні психометричні інструменти, які дають змогу опосередковано оцінювати рівень розвитку громадянської ідентичності. До таких інструментів належать спеціальні діагностичні методики та шкали, серед яких найбільш поширеними є: шкала громадянської активності; шкала громадянських установок; шкала громадянської відповідальності; шкала громадянської ідентичності; шкала статусу громадянської ідентичності [74].

Зазначені методики орієнтовані переважно на вимірювання психометричних показників, що відображають рівень сформованості певних соціально-психологічних характеристик особистості. Водночас їх застосування передбачає врахування соціокультурної специфіки конкретної країни, особливостей суспільного розвитку, а також рівня сформованості певних громадянських компетентностей і навичок. Незважаючи на відмінності між такими методиками, усі вони сприяють поглибленню наукового розуміння феномену громадянської ідентичності, а також створенню нових експериментальних програм і дослідницьких моделей. Зокрема, вони використовуються для аналізу проблем цілісності та

структурної організації соціальної ідентичності, що розглядається в межах різних наукових підходів та дисциплін.

У сукупності результати наукових досліджень переконливо свідчать про те, що формування та розвиток громадянської ідентичності молоді як в Україні, так і в інших країнах світу відіграє важливу роль у процесах соціокультурної трансформації суспільства. Саме молоде покоління виступає носієм нових цінностей, ідей та моделей поведінки, що впливають на формування сучасного суспільного устрою. У цьому контексті громадянська ідентичність молоді розглядається як один із ключових чинників забезпечення сталого розвитку суспільства, підтримання його культурної різноманітності та досягнення соціальної гармонії.

Практичний досвід багатьох держав підтверджує, що сформована громадянська ідентичність молодого покоління сприяє становленню активного та відповідального громадянського суспільства. Це значною мірою пов'язано з тим, що молодь традиційно демонструє готовність брати участь у соціальних, громадських та політичних процесах, проявляти ініціативу у вирішенні суспільно значущих проблем та підтримувати демократичні цінності. Така активність позитивно впливає на зміцнення соціальної структури суспільства, сприяє зниженню рівня соціокультурних конфліктів, а також створює умови для збереження культурних традицій і підтримки різноманітних форм культурної ідентичності.

Водночас не можна ігнорувати той факт, що громадянська ідентичність у певних умовах може виступати джерелом соціальних напружень і конфліктів. Особливо це проявляється у багатонаціональних та багатоконфесійних суспільствах, де співіснують різні етнічні, релігійні та культурні групи. У таких умовах надмірна акцентуація окремих ідентичнісних характеристик може призводити до соціального відчуження або протиставлення різних груп населення. Саме тому особливої актуальності набуває питання збалансованого формування громадянської

ідентичності, що має ґрунтуватися на принципах толерантності, взаємної поваги, культурного різноманіття та суспільного плюралізму.

Сучасні наукові дослідження дозволяють розглядати природу громадянської ідентичності через призму низки фундаментальних характеристик і закономірностей її розвитку. Зокрема, науковці підкреслюють, що громадянська ідентичність:

- формується у процесі усвідомлення індивідом власної відповідальності як члена певної соціальної спільноти та супроводжується рефлексією щодо того, яким чином особисті дії впливають на інших людей;
- значною мірою залежить від рівня самосвідомості особистості, яка дає змогу аналізувати внутрішні процеси саморозвитку та особливості взаємодії з іншими членами суспільства;
- функціонує на різних рівнях соціальної взаємодії у межах громади завдяки сформованій системі переконань, цінностей та емоційних установок;
- має тісний зв'язок із морально-етичним розвитком людини, її ціннісними переконаннями та світоглядними орієнтирами;
- передбачає наявність певної політичної орієнтації або громадянської позиції, але при цьому не зводиться до конкретної політичної ідеології;
- базується на постійному накопиченні знань і розвитку компетентностей, необхідних для того, щоб бути поінформованим і відповідальним членом суспільства;
- взаємодіє з іншими формами соціальної ідентичності, однак не тотожна їм і має власні специфічні характеристики;
- передбачає здатність до розуміння актуальних суспільних подій, розвиток критичного мислення, підтримку принципів рівності та інклюзивності, уміння слухати інших і брати участь у відкритих дискусіях щодо суспільних відмінностей, а також формування відчуття соціальної приналежності;
- на інституційному рівні передбачає утвердження принципів культурної чутливості, відповідального ставлення до державної служби,

використання наявних знань для вирішення актуальних суспільних проблем і прогнозування майбутніх викликів.

Отже, узагальнюючи результати наукових досліджень, можна дійти висновку, що сутність і зміст категорії «громадянська ідентичність» у теорії публічного управління розкривається через аналіз процесів динамічного розвитку суспільства та формування нових соціальних тенденцій. Саме ці процеси сприяють становленню громадянської ідентичності молоді як важливого чинника соціокультурних трансформацій сучасного суспільства.

Зазначений феномен має вагомий вплив на зміцнення суспільної єдності, збереження культурної спадщини та розвиток активного громадянського суспільства. Тому формування громадянської ідентичності молодого покоління можна розглядати як одне з ключових стратегічних завдань, спрямованих на забезпечення сталого розвитку держави у довгостроковій перспективі. Водночас необхідно враховувати, що у певних умовах громадянська ідентичність може виступати джерелом соціальних конфліктів, особливо у суспільствах з високим рівнем етнічної та релігійної різноманітності. Саме тому особливої важливості набуває формування збалансованої моделі громадянської ідентичності, що базується на принципах поваги до культурного різноманіття, демократичних цінностей та суспільного плюралізму.

Таким чином, громадянська ідентичність як відчуття належності особистості до певного громадянського суспільства або держави та усвідомлення своєї ролі в ньому виступає складним і багатовимірним явищем. Її дослідження має міждисциплінарний характер і здійснюється в межах різних наукових галузей, зокрема публічного управління, психології, педагогіки, політології, соціології та інших суспільних наук. Саме комплексний підхід до вивчення цього феномену дозволяє більш глибоко зрозуміти механізми його формування та визначити ефективні шляхи розвитку громадянської ідентичності молодого покоління.

1.2. Концептуальний підхід до публічного регулювання розвитку у молоді громадянської ідентичності

Світовий досвід розвитку суспільств і держав переконливо демонструє визначальне значення громадянської ідентичності молодого покоління у процесах соціокультурної інтеграції населення. Саме вона сприяє налагодженню взаємодії між представниками різних етнічних, культурних і релігійних спільнот, стимулює їхню готовність до конструктивного діалогу та співпраці. Крім того, сформована громадянська ідентичність підвищує мотивацію молоді до активної участі у демократичних і політичних процесах, сприяє розвитку громадянської відповідальності та виступає важливим чинником зміцнення потенціалу держави. Дослідження цього феномену та визначення основних тенденцій його розвитку потребує застосування міждисциплінарного підходу, що передбачає використання як теоретичних, так і емпіричних методів дослідження. У межах такого підходу особливого значення набувають базові аналітичні механізми – соціальний, культурний і політичний, а також вивчення сучасних соціокультурних трансформацій і концептуальних моделей формування громадянської ідентичності, що реалізуються у різних країнах світу.

Для зарубіжних наукових джерел характерною є підвищена увага до проблем формування громадянської ідентичності та методів її діагностики. Проведений аналіз науково-літературних праць свідчить про існування різноманітних підходів і практичних інструментів, спрямованих на вирішення зазначених питань. При цьому вибір конкретних механізмів формування громадянської ідентичності значною мірою залежить від соціокультурних, історичних та політичних особливостей певної країни, а також від структури її міжнаціональної спільноти. У наукових дослідженнях підкреслюється «важливість надання підтримки молодим людям у їхній участі у громадянському та політичному житті країн» [19], а також

«важливість підвищення соціальної активності серед молоді для процесу формування громадянського суспільства» [3].

Західні науковці також приділяють значну увагу аналізу викликів, які постають перед молодим поколінням у процесі залучення до громадського життя та участі у суспільних процесах. Результати таких досліджень дозволили сформулювати низку узагальнених висновків щодо основних перешкод на шляху розвитку громадянської активності молоді. Зокрема, дослідники зазначають, що:

- молоді люди інколи відчувають недостатню мотивацію до участі у громадському житті та соціальній діяльності держави, що може бути пов'язано з проявами соціальної апатії, недооцінкою власної ролі у суспільстві або відсутністю реальних можливостей для участі у суспільних ініціативах;

- молоде покоління може стикатися з проблемами політичної та соціокультурної дискримінації, що обмежує його доступ до процесів прийняття рішень;

- недостатній доступ до ресурсів, інформації та організаційної підтримки здатен істотно гальмувати участь молоді у громадському та політичному житті суспільства [4].

Попри існування зазначених викликів, дослідники наголошують, що потенціал громадянської ідентичності молоді має значний позитивний вплив на розвиток суспільства. Активна позиція молодих людей, їхня здатність до самоорганізації, участі у волонтерських, громадських та політичних ініціативах сприяє формуванню більш відкритого, демократичного та відповідального громадянського середовища.

В умовах сучасних викликів, які переживає Україна, проблема розвитку громадянської ідентичності населення, особливо молоді, набуває особливої актуальності. Складні суспільно-політичні обставини та зовнішні загрози змушують по-новому осмислювати роль громадянської свідомості у забезпеченні стабільності та подальшого розвитку держави. Водночас у

суспільному просторі іноді спостерігаються окремі прояви антисоціальної або антинаціональної поведінки молодих людей у публічних місцях, що може становити певну загрозу для соціальної єдності та культурної ідентичності країни.

З огляду на це уряд України визначив одним із важливих завдань державної політики нейтралізацію негативних наслідків пострадянської «спадщини», а також подолання толерантного ставлення до культурних продуктів держави-агресора. Зокрема, дослідження свідчать, що значна частина молодих людей продовжує споживати російськомовний музичний контент та інші культурні продукти. Водночас результати експертних досліджень демонструють і позитивні тенденції: більшість сучасної української молоді усвідомлює необхідність глибшого вивчення національної культури, історії, традицій і мови, а також прагне мінімізувати зовнішній культурний вплив.

Суттєвою особливістю сучасних наукових досліджень, присвячених розвитку громадянської ідентичності в Україні, є визнання мережі Інтернет та соціальних мереж важливими інструментами формування громадянських цінностей. Інформаційні технології створюють нові можливості для комунікації, поширення ідей, мобілізації громадянської активності та формування суспільних настроїв. Дослідники довели, що молоді люди, які отримують основну частину інформації через Інтернет і соціальні мережі, демонструють приблизно однаковий рівень громадянської ідентифікації. Натомість певні відмінності у структурі ієрархії ідентичностей спостерігаються серед тих молодих людей, які орієнтуються переважно на традиційні засоби масової інформації. Таким чином, мережа Інтернет відіграє активну, а іноді майже неконтрольовану роль у формуванні системи цінностей і громадянської ідентичності молодого покоління [27]. Саме тому фахівці наголошують, що у країнах пострадянського простору, де рівень сформованості громадянської ідентичності залишається відносно низьким,

засоби масової інформації можуть стати одним із ключових інструментів її розвитку [46].

Західні дослідники також приділяють значну увагу аналізу факторів, що впливають на розвиток політичної активності дітей та підлітків, особливо у контексті формування політичної свідомості. Науковці зазначають, що у процесі дорослішання діти поступово засвоюють основні політичні поняття та починають розуміти значення політичних процесів для життя суспільства. У цьому процесі важливу роль відіграє сімейне виховання, оскільки саме батьки здатні впливати на формування політичної обізнаності дітей та їхню готовність до участі у суспільному житті. Водночас значну роль відіграють освітні інституції та професійна підготовка. Зокрема, школи та інші освітні заклади мають можливість створювати умови для обговорення політичних питань, участі у громадських проєктах та формування громадянської відповідальності.

Крім того, важливим стимулом розвитку політичної активності молоді є комунікація з однолітками, обмін думками щодо актуальних суспільних проблем та участь у різноманітних молодіжних ініціативах. Участь у громадських заходах, взаємодія з політично активними дорослими, а також приклад громадських лідерів здатні надихати молодих людей і демонструвати важливість їхньої участі у суспільно-політичних процесах. Саме такі фактори сприяють формуванню громадянських навичок, розвитку відповідальності та усвідомленню власної ролі у суспільстві [69].

До цього слід додати дослідження, присвячені впливу особистісних характеристик людей та організації їхнього життя у полікультурному суспільстві. Значну увагу приділяють також практикам формування громадянської ідентичності у межах освітнього процесу. У цьому випадку важливу роль відіграє зміст навчальних дисциплін, що спрямований не лише на передачу знань, але й на розвиток моральних якостей, формування громадянської позиції та зміцнення характеру студентів.

Загалом у західній науковій традиції питання впливу громадянської ідентичності молодого покоління на соціокультурну трансформацію суспільства розглядається як один із ключових чинників розвитку сучасної держави. Вона безпосередньо впливає на еволюцію економічної, політичної, культурної та соціальної сфер, а також на формування національної свідомості та процеси самоідентифікації громадянського суспільства. До основних компонентів ідентичності дослідники відносять «цілі, цінності та переконання, вибираючи які в процесі вирішення проблем, людина набуває досвід самовизначення. Кожен компонент ідентичності відноситься до якої-небудь сфери людського життя» [80]. У цьому контексті важливого значення набуває поняття «самовизначення», яке трактується як «самостійне розпорядження власною долею за власним вибором; віднесення себе до тієї чи іншої соціальної групи, що визначається власною свідомістю і власною волею» [48]. Фактично особистісне самовизначення можна розглядати як процес активного пошуку людиною власного місця у системі суспільних відносин. Цей процес базується на індивідуальних цінностях, переконаннях та життєвих смислах і сприяє формуванню внутрішньої впевненості особистості, а також зміцненню її ідентичності.

Водночас поняття «самореалізація», яке широко використовується у зарубіжних філософських словниках, розглядається як кінцевий результат повного розкриття потенціалу особистості. Самореалізація забезпечує відчуття повноти життя через усвідомлення власної ролі у об'єктивному світі та формування стійкої самоідентифікації.

У такому контексті процес самовизначення постає як складне багатокомпонентне явище, що включає усвідомлення людиною власної сутності, організацію діяльності, спрямованої на перевірку і підтвердження власного «Я», а також реалізацію внутрішніх можливостей і потенціалу особистості. Іншими словами, самовизначення охоплює як самореалізацію, так і самоідентифікацію, які виступають динамічними складовими людського існування. У процесі життєдіяльності ці складові можуть набувати різних

форм, поступово формуючи новий якісний рівень розвитку особистості – рівень її «життєвого шляху», що визначає напрям подальшого саморозвитку та участі у суспільному житті.

Фахівці у галузі соціальних і гуманітарних наук трактують самовизначення та самореалізацію особистості як складні процеси, що відбуваються в межах кількох змістових площин:

- соціального простору, функціонування якого визначається певними суспільними цілями та орієнтирами;
- культурного простору, що формується під впливом усталених культурних традицій, норм і цінностей;
- екзистенційного простору (простору буття), у межах якого людина осмислює сенс власного існування та усвідомлює значення свого життя [37].

Варто наголосити, що становлення ідентичності безпосередньо пов'язане з процесом особистісного самовизначення. Саме в ході цього процесу формується уявлення людини про себе, що надалі визначає характер, спрямованість і рівень її життєвої активності. У свою чергу, громадянська ідентичність виступає однією з ключових складових цієї системи, адже вона формується через залучення особистості до духовних і матеріальних надбань власного народу. Усвідомлення цих цінностей породжує у людини відповідальне ставлення не лише до власної долі, а й до майбутнього своєї нації та держави.

Узагальнення результатів сучасних наукових досліджень дозволяє виділити кілька базових структурних компонентів громадянської ідентичності:

- пізнавальний (когнітивний) – передбачає наявність знань щодо належності індивіда до української соціальної спільноти;
- ціннісно-смісловий (аксіологічний) – відображає ставлення особистості до цієї спільноти, яке може мати позитивний, негативний або амбівалентний характер;

- емоційний – проявляється у прийнятті або неприйнятті своєї належності до відповідної соціальної групи;

- діяльнісний (активний) – пов’язаний із практичною реалізацією громадянської позиції через участь або неучасть у суспільно значущій діяльності.

Серед зазначених елементів особливе значення має саме ціннісна складова, оскільки вона визначає спрямованість громадянської ідентичності, впливає на формування когнітивних уявлень і значною мірою визначає характер громадянської поведінки. Загалом контекстуальний аналіз дозволяє трактувати ідентичність як «усвідомлення відповідальності за спільне благо», як «практичну діяльність, спрямовану на вирішення проблем громади та підвищення добробуту її членів», а також як «компетентність, необхідну для повноцінної участі у громадському житті» [37].

У науковій літературі також прийнято розрізняти два базові типи ідентичності:

- персональну – що відображає індивідуальні характеристики людини, які відрізняють її від інших і визначають її як унікальну особистість;

- соціальну – яка охоплює соціальні характеристики індивіда, зокрема етнічні, гендерні та інші, що формуються під впливом суспільного середовища, історичного розвитку та культурних традицій народу [34].

У сучасному світі саме соціальна ідентичність набуває особливої ваги. Це зумовлено активними процесами міграції, інтеграції, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізацією та підвищенням мобільності населення. У зв’язку з цим дослідники прагнуть визначити нові межі цього феномена та з’ясувати його роль у формуванні поведінкових моделей людини в умовах розширення як реальних, так і віртуальних соціальних просторів. У цьому контексті актуалізується складна й недостатньо досліджена проблема взаємодії когнітивного та мовного компонентів у структурі соціальної ідентичності. Це сприяло формуванню низки наукових напрямів, зокрема досліджень, пов’язаних із: процесами само

категоризації; явищами когерентності та групової поляризації; формуванням групової солідарності, зв'язків і тяжіння між членами групи; соціальними судженнями та стереотипами; міжгруповим порівнянням і соціальною ідентичністю; роллю категоризації у засвоєнні мови та формуванні соціальної ідентичності тощо.

Застосування лінгвістичного підходу до аналізу громадянської ідентичності пояснюється тим, що дослідники активно використовують такі джерела інформації, як самозвіти, оповіді та словесні описи. Саме на основі цих матеріалів сформувалася етнолінгвістична теорія тотожності, що стала підґрунтям для низки практичних досліджень.

Окремим напрямом сучасних наукових пошуків є вивчення взаємозв'язку між громадянською та етнічною ідентичністю. Інтерес до цієї проблематики значною мірою обумовлений поширенням міжетнічних конфліктів, а також активними міграційними процесами, які спостерігаються у різних регіонах світу. У змістовному плані така взаємодія часто розглядається крізь призму протиставлення двох ідеальних типів націоналізму – етнічного та громадянського.

Не менш важливим фактором у формуванні групових процесів ідентифікації виступає система соціальних стереотипів. Вони відіграють значну роль у визначенні статусу груп, формуванні міжгрупових відмінностей, а інколи й у виникненні проявів дискримінації.

У межах ширшої проблематики соціальної психології, пов'язаної з дослідженням соціального світу людини, ідентичність розглядається як важлива ціннісна складова громадянської ідентичності. Саме через систему цінностей людина визначає своє місце у соціальному просторі та формує відповідні життєві орієнтири. Сучасні дослідники також приділяють значну увагу проблемі часових і просторових вимірів особистісного «Я». Це знайшло відображення у поняттях «тимчасова ідентичність» та «тотожність із навколишнім середовищем» [48]. Перше поняття розглядається як додатковий вектор ідентифікації, що відображає взаємозв'язок між минулим,

теперішнім і майбутнім у життєдіяльності суспільства. Друге ж пов'язується із середовищем проживання людини, включаючи географічні, природно-кліматичні та інші характеристики [73].

Деякі науковці наголошують на процесуальному характері ідентичності, підкреслюючи, що громадянська ідентичність має раціональну та рефлексивну природу. Вона тісно пов'язана з процесом громадянської ідентифікації, який виступає механізмом її формування та водночас актом її соціального визнання.

Таким чином, наведені положення свідчать про те, що дослідження громадянської ідентичності потребує комплексного розкриття її сутності, визначення її місця серед інших психологічних явищ і процесів, а також практичного застосування цього феномена у різних сферах суспільного життя. Водночас це дозволяє окреслити основні тенденції у дослідженні процесів ідентифікації: перехід від особистісно орієнтованих до соціально орієнтованих підходів; трансформацію описових досліджень у експериментальні; зміну акценту з соціологічного експериментального аналізу на соціально-психологічний; еволюцію від вузькопсихологічних і соціологічних підходів до міждисциплінарних.

Підвищена увага до співвідношення соціальної та особистісної ідентичності у різних країнах зумовлена формуванням нових типів суспільних відносин. У цих умовах соціальні вимоги до кожної людини стають більш очевидними і проявляються у необхідності поєднання індивідуальності з дотриманням професійних, культурних, етичних та інших соціальних норм. У результаті значення соціальної ідентичності у структурі особистісного «Я» поступово зростає. Перехід від описового до експериментального підходу у дослідженні ідентичності передбачає активне використання результатів спостережень і самоспостережень, що дозволяє більш глибоко аналізувати внутрішні механізми ідентифікаційних процесів.

Зміни у методології експериментальних досліджень також пов'язані з посиленням інтересу до вивчення реальних соціальних груп та групових

процесів ідентифікації, що відбуваються у свідомості людей у період суспільних трансформацій. Згодом соціологічний аналіз соціально-ідентифікаційних процесів почали розглядати як основу формування соціальних інтересів, що виступають важливим механізмом становлення громадянського суспільства [19, 20, 43, 94]. Тенденція переходу від соціально-психологічного до міждисциплінарного підходу у дослідженні соціальної ідентичності пояснюється розширенням як об'єкта, так і предмета дослідження ідентифікаційних характеристик у різних напрямках психологічної науки. До них належать етнопсихологія, політична психологія, психологія управління та інші галузі, що передбачає використання у процесі аналізу, інтерпретації та прогнозування даних суміжних наук — етнології, історії, культурології тощо.

Сучасні підходи до дослідження ідентичності орієнтують на пошук інтегративних компонентів когнітивної системи, які виконують функцію регуляторів поведінки та мислення у певних соціальних умовах. Це може виражатися у формулі: «Я усвідомлюю, ким я є і яке місце займаю в соціальній структурі, а отже здатен діяти і мислити відповідно до цього усвідомлення».

Вагомий внесок у розвиток теорії ідентичності зробив Ерік Еріксон, який надав цьому поняттю статус самостійної наукової категорії. Ще у 1950-х роках відомий психолог німецького походження припустив, що проблема ідентичності, зокрема криза ідентичності, з часом стане одним із центральних понять психологічної науки. Надалі ця проблематика справді привернула увагу не лише психологів, але й представників інших галузей знань — соціологів, педагогів, філософів та ін.

Таким чином, концептуальний підхід до публічного регулювання процесу формування громадянської ідентичності молоді передбачає врахування низки важливих чинників впливу. Серед них особливе значення мають Інтернет і соціальні мережі, а також традиційні засоби масової інформації, які впливають на формування системи цінностей молодого

покоління. Не менш важливими є заходи, спрямовані на подолання пострадянської культурної «спадщини» та формування критичного ставлення до культурних наративів держави-агресора. Вагому роль відіграють і практики формування громадянської ідентичності в освітньому процесі, що орієнтовані на ціннісну підготовку молоді до самовизначення, самореалізації та самоідентифікації на основі національної ідеї та розвитку політичної свідомості. До цього додається активна участь прогресивної та авторитетної громадськості у реалізації різноманітних молодіжних ініціатив і соціальних проєктів. Важливим також є забезпечення балансу між когнітивним і мовним компонентами у структурі соціальної ідентичності, а також використання міждисциплінарного підходу до дослідження сутності та механізмів формування громадянської ідентичності.

1.3. Зарубіжні практики використання механізмів публічного управління для розвитку у молоді громадянської ідентичності

Зарубіжний досвід демонструє низку ефективних практик формування громадянської ідентичності молоді. Однією з таких ініціатив є діяльність програми «Фундація електоральних систем» (IFES), яка реалізує комплексні освітні та практичні підходи до залучення молодого покоління до громадянських і політичних процесів. У межах цієї програми функціонують кілька ключових напрямів, спрямованих на розвиток громадянської активності та лідерського потенціалу молоді:

- Youth SPACE – основна глобальна програма розвитку молодіжного лідерства IFES;
- SAVE – програма, орієнтована на формування практик ненасильницької громадянської участі;
- SEED – освітня програма з громадянської освіти, призначена для використання у закладах вищої освіти та професійно-технічних навчальних закладах.

Особливістю зазначених програм є орієнтація на розвиток індивідуальної суб'єктності молоді відповідно до підходів «Демократичного союзу». Учасникам надаються методичні матеріали, освітні ресурси та практичні рекомендації, які сприяють активізації їхньої подальшої громадянської та політичної діяльності. Зміст і методичні підходи цих програм взаємодоповнюють один одного, забезпечуючи досягнення низки важливих результатів:

- формування навичок застосування громадянських і політичних знань у практичній діяльності;
- створення умов для перевірки рівня соціалізації молоді та її готовності до участі у житті громади;
- розвиток здатності адаптуватися до змінних політичних умов і формування демократичної стійкості в реальному суспільному середовищі [69].

Центральним елементом цієї системи є програма Youth SPACE, яка виступає глобальною навчальною платформою IFES для формування основ молодіжного лідерства. Її реалізація здійснюється через короткострокові семінари та тренінги, під час яких молоді люди опановують питання виборчих процесів, функціонування демократичних інститутів, миробудування, а також усвідомлюють власні права й обов'язки у суспільному житті. Програма сприяє розвитку у молоді навичок ефективного управління, комунікації та мобілізації членів громади. Ці компетентності формуються завдяки засвоєнню навчальних модулів, присвячених лідерству та етичним принципам управління, взаємодії із зацікавленими сторонами, мобілізації громад та ефективній комунікації. Важливою складовою програми є також участь представників органів місцевого самоврядування, які попередньо проходять відповідну підготовку та долучаються до проведення тренінгів.

У межах Youth SPACE реалізуються кілька тематичних напрямів:

- участь молоді у виборчому процесі, що спрямований на формування розуміння важливості участі громадян у виборах;

– адвокація під керівництвом молоді, яка передбачає розвиток навичок захисту інтересів молодіжних груп та пошуку шляхів розв’язання актуальних проблем;

– молодь, мир і безпека, що орієнтований на розвиток демократичного та етичного лідерства, формування культури діалогу та поширення ідей прав людини.

Отримані знання учасники застосовують на практиці, реалізуючи різноманітні освітні та інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення рівня громадянської обізнаності населення. Зокрема, вони проводять просвітницькі заходи для виборців, ініціюють програми громадянської освіти та організовують комунікаційні кампанії у соціальних мережах.

З часу створення програми у 2020 році навчання в межах Youth SPACE пройшли сотні молодих людей з різних країн світу, серед яких Ефіопія, М’янма, Папуа-Нова Гвінея, Сенегал, Сербія та Шрі-Ланка. Випускники програми активно долучаються до реалізації громадських ініціатив, спрямованих на підготовку до виборчих процесів, а також на підвищення рівня участі молоді у суспільному житті. Результати опитування випускників 2024 року засвідчили, що більшість із 47 респондентів відзначили значне розширення знань у таких сферах, як боротьба з дезінформацією, соціальна інтеграція, права людини, лідерство та громадянська освіта. Крім того, учасники висловили готовність реалізовувати громадські проєкти, брати на себе лідерські ролі та активно долучатися до діяльності інститутів громадянського суспільства.

Важливим компонентом програми є розвиток адвокаційних навичок, що дозволяє трансформувати отримані знання у практичну громадянську діяльність. Наприклад, у Сербії до програми Youth SPACE було залучено 16 молодих учасників, які пройшли навчання з питань громадянської дії, мобілізації громад, взаємодії із зацікавленими сторонами та участі у політичному житті. Під час навчання вони розробляли власні проєкти, спрямовані на вирішення проблем місцевих громад, взаємодіючи з

громадськими організаціями та представниками місцевої влади. Особливу увагу у програмі приділено напряму «молодь, мир і безпека», що передбачає опанування практик діалогу та мирного врегулювання конфліктів. Так, в Ефіопії IFES підготував понад 400 студентських лідерів університетів як так званих «послів миру». Упродовж 2022–2023 років вони реалізували понад 300 різноманітних ініціатив, серед яких були екологічні акції з висаджування дерев, мирні прогулянки та діалогові зустрічі за участю різних соціальних груп. Часто такі заходи супроводжувалися традиційними ефіопськими кавовими церемоніями, що сприяло формуванню атмосфери довіри та взаєморозуміння [79]. У результаті ці ініціативи охопили понад 5000 осіб безпосередньо та понад 30 000 користувачів у соціальних мережах. Це засвідчує не лише масштаб діяльності молодіжних лідерів, а й значний суспільний резонанс їхніх ініціатив. Програма Youth SPACE також сприяє залученню молоді до процесів національного діалогу. У межах її реалізації молоді лідери виступають фасилітаторами діалогових сесій у студентських кампусах, спрямованих на врегулювання конфліктів між студентами, які можуть виникати на етнічному або релігійному ґрунті. З часом такі практики поширюються і на ширший суспільний рівень, сприяючи зміцненню соціальної згуртованості та підтримці демократичних цінностей.

Важливою характеристикою програм IFES є їх здатність адаптуватися до змін політичного середовища. Показовим прикладом є реалізація пілотного тренінгу у М'янмі, спрямованого на підтримку молодих лідерів у проведенні просвітницької роботи серед виборців та у своїх громадах. Навчальна програма охоплювала питання виборчих процесів, лідерства, ролі соціальних медіа, комунікації та взаємодії із зацікавленими сторонами.

З огляду на політичні події, пов'язані з державним переворотом у М'янмі у 2021 році, зміст програми було адаптовано до нових умов. Особливу увагу було приділено розвитку навичок особистої та громадянської стійкості молоді. До навчального процесу було включено тренінги з управління стресом, цифрової безпеки та інформаційної грамотності. Крім

того, було організовано формат «суботніх молодіжних діалогів», під час яких учасники обговорювали питання згуртованості громад, досягнення суспільного консенсусу та основ федералізму.

Гнучкість програми IFES проявляється також у розширенні її підходів шляхом включення компонентів, спрямованих на підтримку психічного здоров'я та благополуччя молоді. Такий підхід є особливо важливим у ситуаціях, коли активна громадянська та політична діяльність може супроводжуватися значними психологічними навантаженнями і ризиками для молодих людей. У зв'язку з цим програми IFES прагнуть не лише формувати громадянські компетентності, але й забезпечувати комплексну підтримку молоді в умовах складних суспільно-політичних трансформацій.

Програма SAVE є університетською ініціативою розвитку громадянської активності молоді, започаткованою у 2018 році у співпраці з Ініціативою з дослідження мікрорядування Університету Дакки (Бангладеш). Вона спрямована на формування у студентів навичок громадянської участі, розвитку лідерства та залучення до демократичних процесів. Програма включає два ключові компоненти. Перший – програма розвитку потенціалу, заснована на принципах прав людини та активної участі громади, з акцентом на ненасильницькі форми залучення молоді. Другий – програма організації студентських громадських ініціатив, що дозволяє учасникам після завершення навчання стати майстер-тренерами і передавати знання іншим. Навчання у межах SAVE модульне. Базовий модуль охоплює взаємодію із зацікавленими сторонами, демократію і права людини, етичне лідерство, конфлікти і насильство, розробку та реалізацію громадських проєктів. Додаткові модулі включають альтернативне вирішення спорів, гендерну рівність, соціальну інклюзію, інформаційну безпеку та мову ненависті, зміни клімату, мир і злагоду. Майстер-тренінги передбачають опанування методик фасилітації, планування та презентацію планів дій. Участь у програмах сприяє підвищенню впевненості студентів у власних можливостях впливати на суспільні процеси, формує навички

громадянської активності, планування проєктів та протидії викликам демократії.

Програма SEED IFES пропонує інтерактивне навчання студентів університетів та професійних коледжів через семестрові курси. Курс охоплює теми демократії, прав людини, громадянського суспільства, медійної грамотності, належного врядування, інклюзивності та доступності, а також розвиток критичного мислення, навичок діалогу та досягнення консенсусу.

Практична складова передбачає розроблення студентами ініціативних проєктів, у яких вони визначають проблеми у своїх громадах, планують заходи та реалізують їх. Це поєднує теоретичні знання з практичним досвідом громадянської участі. Програма сприяє формуванню розуміння демократичного врядування, систем правління, механізмів участі та захисту прав людини, враховуючи цифрову епоху та загрози інформаційній цілісності. IFES співпрацює з понад 165 університетами та коледжами і понад 450 освітніми фахівцями у Вірменії, Бангладеш, Грузії, Киргизькій Республіці, Сербії, Шрі-Ланці та Україні, щоб впровадити акредитовані освітні програми.

В Україні з 2018 року майже 17 000 студентів пройшли курс «Демократія: від теорії до практики», який включає філософські основи демократичного врядування, права людини та роль громадянського суспільства. Перед реалізацією проєктів студенти беруть участь у дебатах, аналізі кейсів та дискусіях. Тематика проєктів охоплює екологію, освіту, гендерну рівність, цифрову грамотність, розвиток кар'єрних навичок та права тварин [79].

Після початку повномасштабної війни у 2022 році програма була адаптована до нових умов. Курс «Розвиток навичок та переосмислення залучення громади» включив теми підписання петицій, взаємодії з місцевими посадовцями, організації мітингів і протестів, голосування, безпеки та виявлення інформаційних атак. Програма проводилася онлайн для

забезпечення доступності студентам, які були змушені залишити домівки.

Випускники SEED у 2019 році створили YODA, некомерційну організацію для підтримки неформальної громадянської освіти та комунікації молоді. Вона забезпечує онлайн-дискусії, платформи соціальних мереж та подкасти [73]. Аналіз матеріалів IFES показав, що громадянська та політична активність молоді не завжди розвивається послідовно. На практиці неформальні та формальні форми співіснують одночасно. Випускники програм частіше залучені до громадських ініціатив, ніж до формальної політичної діяльності.

Програми громадянської освіти сприяють активнішому залученню молоді до суспільного життя, розвитку лідерських навичок та готовності реалізовувати громадські проєкти. Використання підходу PYD з гнучкими методами навчання враховує життєвий досвід та особистісні якості молоді, що підтверджено прикладами українських студентських проєктів під час воєнного стану. Програми, які поєднують проєкти дій громади та розвиток мереж, сприяють зміцненню демократії, надаючи молоді можливості для комунікації з громадянським суспільством, бізнесом і владою різних рівнів, а також міжнародного обміну досвідом [76].

Проєкти SAVE, SEED та Youth SPACE спрямовані на поширення демократичних цінностей, захист прав людини, інформаційну цілісність та розвиток культури громадянського діалогу. Випускники визначають основні загрози демократії як корупцію, маніпуляції на виборах, тиск виконавчої влади, дезінформацію та мову ненависті.

Рекомендації щодо розвитку молодіжної політики включають: адаптацію програм до потреб конкретної аудиторії, дотримання принципу «не нашкодь», інтеграцію інклюзивних методів навчання, створення можливостей для практичного застосування знань у громадах, державну підтримку громадянської освіти, обмін міжнародним досвідом та моніторинг довгострокового впливу програм із урахуванням цифрових та соціальних медіа.

Таким чином, досвід Фундації електоральних систем (IFES) демонструє ефективність програм Youth SPACE, SAVE та SEED у розвитку індивідуальної суб'єктності молоді, формуванні навичок перетворення громадянських знань на практичні дії та підвищенні стійкості до змін у політичному середовищі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МОЛОДІ УКРАЇНИ З ПОЗИЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Характеристики молоді у суб'єктно-об'єктному контексті публічного управління

Ще у 2015 році Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй підкреслила, що «молодь – підростаюче населення планети, яке налічує близько 1,2 млрд осіб – має відігравати ключову роль у просуванні та зміцненні демократії» [43]. Ця стратегічна резолюція стала основою Порядку денного «молодь, мир і безпека», що започаткував зміни в підходах світової демократичної спільноти: молодь перестала розглядатися лише як категорія населення, що потребує захисту, а стала сприйматися як активний партнер у процесах змін у різних сферах – від запобігання конфліктам до вирішення проблеми зміни клімату [64].

Наукові дослідження підтверджують, що «молоді люди відіграють вирішальну роль у підтримці демократії у світі. Включення їхніх думок у процес ухвалення політичних і громадських рішень є надзвичайно важливим в умовах глобального занепаду демократії та зростання авторитарних тенденцій» [73].

Прогресивна частина молоді бере участь у суспільному та політичному житті у формальній та неформальній формах. Формальна участь передбачає безпосереднє керівництво або роботу в офіційних організаціях, таких як школи, громадські організації чи державні структури. Неформальна реалізується на індивідуальному рівні – у сім'ї, серед друзів або однолітків – і є домінуючою [66]. Молоді лідери часто використовують неформальну діяльність як стартову платформу для участі у офіційних політичних та громадянських дискусіях, що можна простежити від кампанії Грети Турнберг

щодо зміни клімату до руху «Марш за наше життя» у США, спрямованого на боротьбу із насильством із застосуванням вогнепальної зброї [70]. Такий досвід сприяє розвитку і зміцненню демократичної культури.

Для повного розуміння природи та впливу цих процесів необхідні системні дослідження, оскільки «історично сформовані соціальні уявлення про молодість переплітаються не лише з віком, а й із статтю, расою, класом, географічним положенням та іншими демографічними чинниками. Наприклад, в Африці слово «молодь» часто ототожнюється з поняттям «юнак», і тоді заміжня молода жінка може не належати до групи «молодь», у той час як одружений чоловік того ж віку включається до цієї категорії» [260]. У Лівані ще на початку XX століття молодіжний рух описувався як «низовий, міський рух, де домінували молоді чоловіки середнього класу» [79]. Науковці та практики розвитку молоді зазвичай застосовують термін «молоді люди», що охоплює більш гетерогенну групу осіб. Однак універсального визначення або чіткої вікової межі не існує, а підходи на національному, регіональному та міжнародному рівнях суттєво відрізняються. Наприклад, USAID визначає молодь за «віком» та «етапом життя» [1]; Молодіжна стратегія Європейського Союзу охоплює осіб віком 15–29 років [23]; а ООН визначає молодь у віці 15–24 років [64]. У табл. 2.1 наведено порівняльні вікові межі молодих людей у різних країнах.

Таблиця 2.1.

Офіційні вікові діапазони «молоді» в окремих країнах

Країна	Віковий діапазон	Джерело
Бангладеш	18–35	Національна молодіжна політика (2017) [7]
Ефіопія	15–29	Національна молодіжна політика Ефіопії (2004) [79]
М'янма	16–35	Національна молодіжна політика (2017) [252]
Папуа-Нова Гвінея	12–30	Національна молодіжна політика на 2020 – 2030 роки [70]
Сербія	15–30	Молодіжне право (2011) [70]
Україна	14–35	Молодіжна політика (2021)[60]

Таким чином, категорія «молодь» є офіційно визнаним міжнародним терміном. Водночас для відображення різноманітності глобального молодіжного населення також використовуються поняття «молода людина» або «молоді люди», що підкреслює гетерогенність цієї соціальної групи.

Соціокультурні чинники, що впливають на формування громадянської ідентичності молоді, відображають різницю поколінь у межах одного вікового діапазону. Революційні події в Україні сформували покоління «міленіалів» або «покоління Y», народжених між 1982 та 1994 роками. Для них технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя, і поняття «включення і виключення» інтегрувалося як у цифровий, так і в аналоговий світ. На відміну від батьків, «покоління X», яке також називають «цифровими аборигенами», вирізняється амбіційністю, прагненням досягти цілей та критичним ставленням до соціального середовища.

Покоління Z (зумери), народжене наприкінці століття і сьогодні у віці 8–23 років, швидко стає домінуючим через значну роль Інтернету у навчанні, спілкуванні та життєдіяльності. Їхнє володіння інформаційно-комунікаційними технологіями часто зменшує значення міжособистісних контактів, але сприяє активності у соціальних питаннях онлайн у режимі реального часу. Фахівці відзначають, що «зумери» здатні виконувати кілька завдань одночасно, проте концентрація уваги у них обмежена. Вони незалежні, вимогливі та готові до роботи, що ще не існує у сучасному світі.

Сьогодні глобальне соціальне середовище характеризується переважанням поколінь Y і Z. За даними дослідження New Kids On The Block. Millennials & Centennials Primer від Bank of America Merrill Lynch, нині налічується 2 млрд міленіалів і 2,4 млрд зумерів, що становить 27% і 32% населення світу відповідно. Покоління Альфа, народжене після 2010 року, продемонструє свої особливості найближчими роками, що дозволить оцінити міжпоколінні розриви.

Для розуміння громадянської активності молоді у XXI столітті важливо враховувати як офіційну, так і неформальну участь:

- активна політична позиція – публічна діяльність, зокрема демонстрації, голосування, спрямована на вплив на урядові рішення;
- латентна політична позиція – приватна або «дополітична» поведінка, наприклад моніторинг проблеми або участь у громадських клубах [72].

Громадянська активність класифікується за метою (вплив на політичні або суспільні результати) та способом досягнення цілі. Формальна взаємодія передбачає чітко визначені процедури та цілі, пов'язані з організаціями громадянського суспільства, виборчими комісіями, партіями чи урядом. Неформальна активність відбувається на індивідуальному рівні серед родини, друзів або однолітків і опосередковано впливає на офіційні процеси, фокусуючись на проблемах, які хвилюють молодь.

Онлайн-опитування 2022 року серед 858 молодих людей із 71 країни, проведене International Foundation for Electoral Systems (IFES) та Kimpart Development Initiative (KDI), показало, що більшість респондентів відчували лише часткову залученість до виборчих та управлінських процесів, переважно як виборці. IFES – неприбуткова організація, заснована 1987 року, спрямована на підтримку демократії через забезпечення чесних виборів, навчання виборчих комісій та громадянську освіту. В Україні організація підтримує Центральну виборчу комісію, сприяє виборчій прозорості та освіті. Дослідження також показали, що молодь часто обирає нетрадиційні шляхи політичного впливу через колективні соціальні рухи, що виходять за межі офіційної політики [80]; протести стають популярним способом вираження незадоволення формальними процесами та прагнення негайних дій [81]. Водночас молодь активно залучена до громадських просторів через клуби, волонтерство, колективну адвокацію та активістські рухи.

Згідно з теорією розвитку, молоді люди використовують популярну культуру (музику, моду, медіа) для формування індивідуальної та колективної ідентичності. Цифрова та неформальна онлайн-активність є важливою формою цифрового громадянства, хоча вона пов'язана із загрозами інформаційних атак, порушенням приватності та кібербезпекою.

Це формує потребу у навичках виявлення фейкової інформації та захисту особистих даних. Програми громадянської освіти мають охоплювати три напрями: інформаційну грамотність, медіаграмотність (включно зі створенням контенту) та тренінги критичного читання. Дослідження 2019 року показали, що грамотність цифрової взаємодії у школі сприяє зменшенню онлайн-політичної активності і водночас збільшує офлайн-громадянську активність. Інші дослідження встановили стійкий зв'язок між неполітичною онлайн-активністю, волонтерством, участю у вирішенні проблем громади, протестною діяльністю та політичною активністю.

Науковці зазначають, що «участь молоді набуває особливого значення у контексті глобальних тенденцій відступу демократії та посилення авторитаризму. Сучасні автократи прагнуть перервати взаємодію між носіями політичної влади та громадянами» [6].

До основних загроз демократії експерти відносять: атаки виконавчої влади на незалежні інститути, включно із судовою, законодавчою та автономними органами; корупційні практики на державній службі та зловживання ресурсами держави; втручання недружніх або небезпечних іноземних суб'єктів у політичні та громадянські процеси; систематичне обмеження виборчих прав певних груп населення; маніпуляції на виборах через процедури та адміністративні заходи; контроль державою Інтернет-мереж; обмеження діяльності громадських та неурядових організацій; переслідування журналістів, захоплення офісів медіа та обмеження свободи слова; загрози цілісності інформації; репресії проти опозиційних політичних партій та рухів.

У зв'язку з цим зростає актуальність підготовки молоді у сфері інформаційної грамотності та громадянської освіти для ефективного розпізнавання таких загроз та належного реагування на них, формування позитивних соціальних практик та протидії насильству й негативній політиці.

Окрім громадянської освіти та політичної участі, актуальним залишається питання працевлаштування та економічних можливостей молоді

як чинника стабільності та миру. Прискорення економічного розвитку підвищує стійкість демократичних процесів, тому сучасним молодим людям необхідні конструктивні шляхи переходу від навчання до професійної діяльності, включаючи стажування та участь у проектах, що розвивають суспільну активність.

Таким чином, характеристики молоді у суб'єктно-об'єктному контексті публічного управління формуються на основі стратегічної резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, яка закріпила Порядок денний «молодь, мир і безпека». Він започаткував концептуальні зміни у світовій демократичній спільноті: молодь перестає розглядатися лише як категорія населення, що потребує захисту, і стає партнером у змінах у всіх сферах – від запобігання конфліктам до вирішення проблеми зміни клімату.

Ця концепція підкреслює такі ключові напрями розвитку молоді: активізація офіційної та неофіційної громадянської участі; забезпечення безпечного доступу до онлайн-простору через програми громадянської освіти (грамотність інформаційної екосистеми, медіаграмотність із включенням створення контенту, тренінги критичного читання); формування навичок інформаційної грамотності та протидії маніпуляціям; розвиток позитивної соціальної взаємодії та супротиву негативним політичним практикам і насильству; громадянська освіта та політична активність; економічні можливості та працевлаштування молоді як чинник демократичної стабільності.

2.2. Стратегічні аспекти публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності молоді

Військова агресія сусідньої держави проти України змусила українське керівництво усвідомити критичну потребу у формуванні нового покоління українців, що стало підставою для ухвалення Постанови Кабінету Міністрів України щодо «Стратегії утвердження української національної та

громадянської ідентичності на період до 2030 року» [62] та Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [59].

Науковці підкреслюють, що «без спільних зусиль держави, освітніх установ та громадськості досягти цього неможливо. Визначальним є зацікавлення всіх сторін у вихованні високоосвіченої та патріотично налаштованої української нації, без якої держава може втратити свою суверенність» [5]. Тому публічне управління процесами формування та розвитку громадянської ідентичності молоді набуває особливої актуальності в умовах сучасних викликів.

Реалізація Стратегії передбачає орієнтацію «на всі верстви населення України, усі вікові категорії, закордонних українців із врахуванням інтересів корінних народів та національних меншин (спільнот) України» [62]. Це потребує комплексного об'єднання політичної, адміністративної та громадської діяльності, щоб процес не зводився лише до технологічних чи бюрократичних аспектів.

Механізм впровадження Стратегії включає інституційні, фінансові, соціальні, психологічні та соціокультурні інструменти, а також комплекс методів і ресурсів, які забезпечують виконання запланованих заходів відповідно до визначених завдань. Він характеризується «цілісністю, ієрархічною структурованістю, цілеспрямованою діяльністю та іншими системними властивостями. У такому розумінні термін «механізм» застосовується, зокрема, у соціології для опису системи соціальних зв'язків і взаємодій індивідів у конкретних умовах місця і часу» [63].

Особливістю механізму є взаємозв'язок усіх його складових через спільну діяльність із досягнення загальних стратегічних цілей: збереження стану об'єкта та його трансформація. Кожний елемент виконує взаємозалежні функції, що формують системну та узгоджену модель розвитку української громадянської ідентичності. Функціональна схема цієї

системи може бути представлена у графічному вигляді, зображеному на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Функціональна модель утвердження громадянської ідентичності

Функціонування механізму публічного управління у сфері громадянської ідентичності реалізується через органи, визначені законодавством відповідно до встановлених норм контролю, а також за допомогою комплексного застосування таких інструментів:

- організаційно-координаційний – передбачає розробку детального плану заходів та забезпечення ефективної взаємодії між державними структурами й інститутами громадянського суспільства;

- фінансовий – включає використання ресурсів державного та місцевого бюджетів, міжнародної технічної допомоги та інших джерел, дозволених законодавством;

- інституційний – спрямований на удосконалення нормативно-правового середовища та розподіл повноважень між відповідними органами для реалізації плану заходів.

Ці інструменти функціонують у межах структурних компонентів Стратегії, які визначено як пріоритетні:

- ідеологія, цінності та інформаційне забезпечення;
- координація;
- кадрове забезпечення;
- інфраструктурне забезпечення.

Крім того, вони забезпечують цілісний підхід до виконання плану заходів через такі напрями:

- організаційні умови – визначення чітких цілей та стандартів діяльності, наявність необхідних ресурсів (фінансових, матеріальних, людських, інформаційних), регламентаційні та координаційні документи, ефективні канали комунікації між усіма учасниками;

- підготовчі дії – адаптація учасників, узгодження інтересів, формування партнерських відносин, контроль за виконанням завдань та регулювання діяльності відповідно до місії й цілей організації;

- встановлення правил – регламентація формальних та неформальних взаємовідносин, визначення ролей учасників і термінів виконання цілей.

Експерти виділяють два рівні реалізації державної політики з утвердження громадянської ідентичності молоді:

- концептуальний – аналітична діяльність, спрямована на оцінку ефективності процесів виховання патріотів та розробку політики, що визначає цілі, пріоритети й напрями розвитку системи;

- організаційний – регулювання умов функціонування системи виховання патріотів, здатних захищати державні інтереси.

Стратегія реалізується за пріоритетними напрямками:

- утвердження громадянської ідентичності;
- тісна взаємодія між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства;
- формування системи кадрового забезпечення сфери;
- розвиток відповідної інфраструктури [62].

Відповідно до статті 5 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [59], політика у цій сфері базується на таких принципах:

- верховенство права – права й свободи людини є найвищими цінностями;
- законність – відповідність Конституції України, законам та міжнародним договорам;
- ефективність – досягнення поставлених цілей за умов раціонального використання бюджетних ресурсів;
- відсутність дискримінації – рівний доступ усіх до участі у проєктах;
- відкритість – прозорість процесів формування та реалізації політики;
- наступність – нерозривний зв'язок із національною історією, культурою й традиціями;
- партнерство – залучення інститутів громадянського суспільства, волонтерів та державно-приватних форм співпраці;
- патріотизм – формування громадянської стійкості та протидія дискримінації, корупції, сепаратизму та тоталітарній пропаганді;
- системність – комплексне і послідовне впровадження політики;
- обґрунтованість – визначення пріоритетів на основі соціологічних та наукових досліджень;
- результативність – реалізація проєктів із досягненням конкретних, вимірюваних показників;
- політична неупередженість – заборона політичної агітації або просування ідеологій у рамках реалізації проєктів.

Реалізація державної політики охоплює комплекс заходів у сферах національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, громадянської освіти та співпраці із закордонними українцями.

Правову основу формування громадянської ідентичності молоді становлять Конституція України [29] та закони: «Про національну безпеку України» [56], «Про освіту» [57], «Про закордонних українців» [55], «Про волонтерську діяльність» [54], «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» [61], «Про основи національного спротиву» [58], «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [59], а також інші нормативні акти та директивні документи.

Національна ідея системи формування громадянської ідентичності молоді базується на ключових суспільно-державних цінностях України: – соборність – об'єднання та неподільність українських територій, духовна єдність народу, консолідація всіх громадян у підтримці суверенітету та незалежності держави;

– самобутність – визначається історичною спадщиною, культурними традиціями та українською мовою;

– воля – свідомою здатністю, прагнення та активні дії для досягнення фактичної незалежності України;

– гідність – утвердження власних духовно-моральних і державницьких позицій, усвідомлення громадянської відповідальності та ролі України у міжнародному контексті [59].

Суб'єктами державного регулювання у сфері формування національної та громадянської ідентичності, згідно із Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», виступають відповідні органи системи державного управління та місцевого самоврядування. При цьому інститути громадянського суспільства не включені як рівноправні учасники управлінського процесу, хоча вони наділені певними правами (отримувати

інформацію, сприяти реалізації політик і програм, створювати відповідні установи, володіти об'єктами інфраструктури, брати участь у підготовці спеціалістів, моніторингу та оцінюванні реалізації планових заходів) та обов'язками (звітність про використання державної підтримки та дотримання законодавчих вимог у цій сфері) [62].

З 1 січня 2022 року набрав чинності Закон України «Про основи національного спротиву» [58], який передбачає залучення населення до територіальної оборони на контрольованих територіях та/або до Руху опору на окупованих чи захоплених територіях, загальну військову підготовку громадян, початкову підготовку в закладах загальної середньої освіти та базову підготовку осіб віком від 18 років, які не проходили військову службу.

Загальна військова підготовка громадян України передбачає оволодіння базовими загальновійськовими знаннями та практичними навичками і включає:

- початкову підготовку – організовується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти та науки спільно з Міністерством оборони України і проводиться у закладах загальної середньої освіти;

- базову підготовку – організовується Міністерством оборони України для громадян віком від 18 років, які не проходять службу у Збройних Силах України, інших військових формуваннях або правоохоронних органах, шляхом проведення періодичних навчальних зборів, курсів і занять.

Громадянська освіта як навчальна дисципліна з'явилася в Україні на початку 2000-х років [9], а лише у 2017 році було прийнято Закон України «Про освіту», який зобов'язує державу створювати умови для громадянського навчання, спрямованого на формування у молоді компетентностей щодо дотримання прав та обов'язків, цінностей демократичного суспільства, верховенства права та прав людини [57].

Важливо зазначити, що підхід до громадянської освіти був представлений і в Національній стратегії розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки [41]. Водночас сучасна практика демонструє

значні відмінності між підходами до національно-патріотичного та громадянського виховання, що породжує двозначне сприйняття багатьох цінностей та відсутність комплексної системи навчання.

У 2021 році Указом Президента України затверджено Національну молодіжну стратегію до 2030 року, яка окреслює нові підходи до розвитку молоді та визначає ключові напрями консолідації дій держави, громадських організацій, політичних структур, підприємств та інших установ для підтримки молоді [40]. В українських реаліях особливо важливим є прогнозування потреб молоді після закінчення війни, враховуючи можливі виклики, зберігаючи пріоритети Стратегії: безпека, охорона здоров'я, спроможність та інтеграція.

Таким чином, стратегічні аспекти публічного управління у сфері формування громадянської ідентичності охоплюють не лише молодь, а й усі вікові категорії населення України, закордонних українців, корінні народи та національні меншини. Вони передбачають поєднання політичної, адміністративної та громадської діяльності через механізм реалізації Стратегії, який включає інституційні, фінансові, соціальні, психологічні та соціокультурні інструменти, а також комплекс засобів, методів і ресурсів для досягнення запланованих цілей. Ці інструменти реалізуються у рамках структурних компонентів Стратегії: ідеологія, цінності та інформаційне забезпечення; координація; кадрове забезпечення; інфраструктурне забезпечення, що закріплені у державній політиці щодо утвердження громадянської ідентичності молоді та відповідному законодавстві.

2.3. Проблематичні аспекти публічного управління поступальним розвитком громадянської ідентичності молоді

Результати соціологічного дослідження «Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.)», проведеного Центром Разумкова у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» (опитано

2016 осіб) [27], демонструють, що громадянська ідентичність молоді в Україні протягом 2010–2025 рр. зазнала значних трансформацій, обумовлених як внутрішніми соціально-політичними процесами, так і зовнішніми викликами, включно з війною. Зокрема, на запитання «Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?» у 2024 році 91% респондентів відповіли, що «дуже пишаються» або «скоріше пишаються», тоді як у період 2000–2015 рр. цей показник становив 68%, що свідчить про значну позитивну динаміку громадянської ідентичності, особливо після повномасштабного вторгнення.

Аналіз різних видів ідентифікації громадян за самоідентифікацією показав, що громадянська ідентичність значно переважає над локальною (місце народження), регіональною та європейською, а маргінальні форми («руський мир», радянський союз) майже не впливають. Подібна тенденція спостерігається і щодо ставлення до державних символів України.

На основі цих даних можна виділити ключові тенденції розвитку громадянської ідентичності молоді:

- зростання національної свідомості – молодь дедалі більше ототожнює себе з українською нацією, що сприяє консолідації суспільства;
- активна громадянська позиція – молоді українці активно залучаються до волонтерських ініціатив, допомоги армії та участі в громадському житті;
- переорієнтація цінностей – війна стимулює переосмислення життєвих пріоритетів, зокрема ставлення до державної мови, історії та культури.

Експерти зазначають: «У 2015 та 2021 рр. понад половина опитаних визначали українську націю як спільноту всіх громадян, незалежно від етнічної приналежності, мови та традицій. Нині частка таких респондентів зменшилась майже на 10%, водночас на 5% зросла кількість тих, хто вважає націю етнічною спільнотою (за наявності українців серед предків)» [27].

Сучасний соціокультурний розвиток України характеризується такими дестабілізуючими чинниками:

- прискоренням соціальної динаміки;

- трансформацією існуючих та появою нових соціальних структур;
- зміною соціальних ідеалів і цінностей.

Науковці відзначають, що в умовах соціальної нестабільності невдало побудовані ідентифікаційні структури часто призводять до кризи ідентичності. Ця проблема обумовлена об'єктивними та суб'єктивними труднощами соціальної категоризації.

Трансформація базових цінностей і потреб у пострадянському просторі демонструє зміну соціальних категорій, процесів самоідентифікації, їх спрямованості та цілей, що зумовлює такі вектори змін ідентифікації:

- від стабільності до нестабільності та дифузії;
- від уніфікації до різноманітності;
- від глобальності до деталізації;
- зменшення ролі глобальних соціальних категорій на користь конкретних (гендерних, вікових, етнічних, професійних);
- зростання значущості індивідуальних особливостей у самоідентифікації.

В умовах нестабільного суспільства люди схильні визначати себе через належність до соціальних груп, що не є престижними, щоб краще адаптуватися та посилити контроль над власним життям. Алгоритм самоідентифікації в таких умовах включає пошук «своїх» групи та визначення себе у невизначеній соціальній реальності, віддаючи перевагу сенсу над самоповагою.

Зростання кризових явищ спричиняє специфічний тип самоідентифікації, характерний для прикордонних ситуацій:

- розпад рольової структури соціального середовища, що руйнує самоідентифікацію;
- втрата «Я» та контролю над життєвими подіями;
- звернення до масової свідомості та процесів архаїзації через архетипи колективного несвідомого, що відтворюють історичні епохи.

Ці процеси реалізуються через:

- екзистенційне злиття індивіда з групою через відсутність уявлення про власну цінність та потребу захисту;
- персоніфікацію суспільних змін у образах «героя» і «ворога», «добра» і «зла», базуючись на архетипах «обраної спільної травми» та «ми-вони», що часто виправдовує агресивні дії проти ворогів.

У першому випадку критично важливим стає відродження духовної культури суспільства, що підтвердив різкий сплеск національно-культурної активності українців у 2022 р. та звернення до духовної спадщини, здатної забезпечити самобутність і приналежність до сучасних культурних форм у межах її стратегічної ролі як соціального орієнтиру, що базується на традиційних пріоритетах. Таким чином, традиційна національна культура виступає стабілізуючим чинником, який допомагає запобігати негативним наслідкам стихійного розвитку суспільних процесів. Для ефективного виконання функцій регулятора та систематизатора життя суспільства вона має стати ціннісною основою національної ідентичності та сприяти формуванню нових культурних практик. У цьому контексті важливим аспектом існування сучасної людини та подолання кризи самоідентифікації є усвідомлення себе як цілісної особистості у часі та просторі, сприйняття історичного досвіду національної та загальнолюдської культури, досягнень цивілізації, а також усвідомлення цієї необхідності суспільством у цілому.

Підтримка демократичних цінностей також є вагомим елементом української національної ідентичності, що підтверджують результати соціологічного опитування [27]. Сприйняття війни як боротьби за демократію сприяло збільшенню підтримки демократичних принципів майже на 20% у 2022–2023 рр., проте у 2024 р. цей показник дещо знизився через прояви слабкості демократій в Україні та кризові явища у партнера, Сполучених Штатах Америки.

Більше прихильники демократії серед тих, хто ототожнює себе з Україною: 2/3 респондентів вважають демократію найбільш бажаним типом

державного устрою, тоді як 1/3 вважає пріоритетом народовладдя над суворим порядком [27].

Вплив війни також сприяв зміцненню української культурної традиції, особливо серед мешканців Східного та Південного регіонів: з 2006 р. цей показник зріс майже на 20%, водночас скоротилася кількість тих, хто ідентифікує себе з російською (з 11% до 0,5%) або радянською (з 16% до 4%) культурними традиціями [27].

Ставлення до української мови відображає зростання національної та громадянської ідентичності:

- 69,5% респондентів вільно володіють українською, 27% – достатньо для повсякденного спілкування, 2% мають труднощі, 0,5% не володіють нею;
- 78% називають українську рідною (у 2017 р. – 68%, у 2015 р. – 60%, у 2006 р. – 52%), 13% оцінюють однаково дві мови; російську рідною вважають 6% (у 2006 р. – 31%, у 2015 р. – 15%);
- 70,5% спілкуються вдома лише або переважно українською, переважно російською – 11%, однаково – 18%;
- 72% розмовляють за межами дому лише або переважно українською; переважно російською – 8%, однаково – 20%;
- 75,5% вважають українську мову престижною серед друзів і колег, 6% – російську, 16% – «байдуже якою» [27].

Повномасштабна агресія «російського брата» остаточно дискредитувала міф радянських часів про «братерство російського та українського народів». У 2024 р. лише 3% респондентів погоджуються з тезою про постійне братерство (у 2017 р. – 27%), водночас зросла частка тих, хто вважає цей міфом (з 16% до 44%) [27]. За регіонами: Схід і Південь – у 2017 р. 52%, у 2025 р. – 7%. Також: «раніше були братніми, але вже не є» – визнають 66% у Південному регіоні, кожен другий у Східному та Центральному, кожен третій на Заході; «ніколи не були братніми» – 2/3 на Заході, 43% у Центрі, третина на Сході, кожен п'ятий на Півдні [27].

Війна остаточно зруйнувала міф про «цивілізовану Росію» та ідею відновлення СРСР: підтримка відновлення СРСР знизилася з 21% до 9%, а частка тих, хто проти, зросла з 63% до 78% [27].

Європейська ідентичність зростає: у 2024 р. кожен другий респондент вважає себе європейцем. Серед причин, чому деякі не відчують себе європейцями, – низький рівень добробуту (75%), соціокультурні умови (41%), мовні бар'єри (38%), низький рівень культури та освіти (24%). Відчуття себе представником іншої культури зросло з 11% до 24%, релігійна належність – з 3% до 6,5%, 9% не мають достатньої інформації про ЄС [27]. Серед молоді переважають ті, хто себе вважає європейцем – відповідно 64% та 55%. Усе зазначене дозволяє окреслити ключові чинники, що впливають на розвиток громадянської ідентичності молоді (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Чинники впливу на розвиток громадянської ідентичності молоді

Група чинників	Конкретні чинники	Вплив
Соціальні	- Сім'я та виховання - Середовище однолітків - Соціальні мережі та медіа	Формують первинні уявлення, соціальні норми, підсилюють або послаблюють громадянську активність
Політичні	- Політична стабільність - Громадська участь - Державна політика ідентичності	Зміцнюють довіру до інституцій, стимулюють залучення до публічної сфери
Культурні	- Мова - Історія та культурна спадщина	Створюють почуття належності до нації, підтримують єдність через символи та традиції
Психологічні	- Особисті цінності - Почуття безпеки	Визначають мотивацію ідентифікувати себе з державою, особливо у кризові періоди
Інституційні	- Освіта - Громадські організації - Релігійні інституції	Поширюють знання, формують навички громадянської участі, підтримують морально-етичні основи

Важливо також враховувати різний рівень суб'єктності молоді та їхню готовність брати участь у демократичних процесах на рівні громади через індивідуальну схильність до громадської та політичної активності.

Дослідники звертають увагу на результати досліджень «місцевих практик і моделей поведінки, які сприяли або обмежували демократичні настрої серед молоді у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії, Італії, Німеччині та Мексиці», які показали, що навіть неполітичні форми взаємодії з владою можуть істотно впливати на політичні погляди молодих людей [70]. Ці висновки підтверджуються порівняльним аналізом п'яти європейських країн 2012 року, який засвідчив, що смислотворча діяльність – «обговорення політики та суспільних питань із батьками, однолітками та вчителями; створення атмосфери відкритого класу; читання газет і прослуховування новин на радіо чи телебаченні» – має «стійкий позитивний зв'язок із знаннями, навичками та громадянською активністю» [80].

Таким чином, родина, друзі, школа та громада можуть виступати джерелами «впливових осіб», підтримка яких сприяє формуванню інтересу, розуміння та подальшій участі молоді у політичному житті та управлінні. Важливим фактором залучення молоді до громадської активності є вік – за даними досліджень, це переважно 15–30 років. Крім того, безперервна участь у громадському житті, а не лише під час масштабних демократичних подій (наприклад, виборів), сприяє розвитку політичних схильностей молодих людей.

Фахівці зазначають: «Надання можливостей для участі молоді у громадських організаціях сприяє розвитку їхньої особистої ідентичності, ідентифікації зі своєю громадою, формуванню соціальної компетентності та навичок участі» [5]. Аналогічний ефект надає наставництво, оскільки воно створює відтворювану модель формування звичок громадянської активності протягом життя.

Участь у неформальних групових заходах – «добровільні об'єднання для громадської роботи, представницькі ініціативи, виступи на форумах та спільне створення ідентичності» – найчастіше стимулює майбутню політичну активність, що проявляється через 6–12 років [7].

На основі результатів опитування «Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.)», проведеного соціологічною службою Центру Разумкова, можна стверджувати, що громадянська ідентичність молоді в Україні протягом 2010–2025 рр. зазнала суттєвих трансформацій, обумовлених внутрішніми соціально-політичними процесами та зовнішніми викликами, зокрема війною.

Ці процеси відображають такі позитивні зрушення у сфері публічного управління громадянською ідентичністю:

- домінування громадянської ідентичності над місцевою, регіональною та європейською;
- зростання національної свідомості, активної громадянської позиції та переоцінки цінностей;
- формування нових моделей соціальної поведінки та особистісної системи цінностей;
- нагальність відродження національної духовної культури як регулятора та систематизатора суспільного життя;
- побудова ідентифікаційних структур, що запобігають кризі ідентичності у ситуації соціальної нестабільності;
- комплексне використання соціальних, політичних, культурних, психологічних та інституційних факторів для зміцнення громадянської ідентичності молоді.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МОЛОДІ УКРАЇНИ З ПОЗИЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

3.1. Механізми публічного управління щодо забезпечення участі молоді у прийнятті управлінських рішень як прояву її громадянської ідентичності

За оцінками науковців, «повномасштабне вторгнення держави-агресора в Україну стало потужним чинником консолідації українського суспільства та активізації громадянської ідентифікації значної частини населення. Тисячі людей виходили на площі міст у Херсоні, Бердянську, Конотопі та беззбройно протистояли танкам» [12].

Подібні прояви громадянської позиції дають підстави розглядати громадянську ідентичність як «складне багатовимірне явище, що відображає ототожнення особистості зі спільнотою громадян певної держави і функціонує як на свідомому, так і на підсвідомому рівні» [92]. Особливого значення вона набуває для такої соціальної групи, як молодь.

Молоді люди існують у різних соціальних середовищах і життєвих контекстах, тому формують власний, досить різноманітний досвід того, що означає бути громадянином України та брати участь у суспільному житті [12]. Для значної частини молодих українців розуміння громадянства вже стало визначеним, і вони відстоюють свою громадянську ідентичність навіть зі зброєю в руках на фронті. Водночас частина молоді, яка демонструє деструктивні або антиукраїнські прояви поведінки, переживає кризу ідентичності, що виникає внаслідок суперечності між ідеалами незалежної української держави та досвідом, отриманим у родинному або соціальному середовищі.

Дослідники підкреслюють, що «громадянські орієнтації молоді

формуються під впливом їхнього повсякденного досвіду у певних соціальних, економічних, інституційних, політичних та історичних умовах. Тому суб'єкти формування громадянської ідентичності мають розробляти практики, які допомагають молодим людям формувати критичні, але водночас зацікавлені громадянські ідентичності» [12]. Це, у свою чергу, стимулює їхню участь у процесах публічного управління, сприяє зміцненню соціальної згуртованості та стабільності держави.

За результатами опитування благодійного фонду «Клуб Добродіїв», проведеного серед молоді віком 13–19 років по всій Україні, майже 40% підлітків через війну відчують страх за власне життя і здоров'я та безпеку близьких. Водночас 93% респондентів заявили, що вірять у власні сили. Молоді люди, які залишаються в Україні, роблять цей вибір свідомо та усвідомлено [5].

Право молоді брати участь у суспільному житті закріплено у статті 12 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, яку ратифікували 196 держав. Документ гарантує право дитини бути почутою під час прийняття рішень, що стосуються її життя, а також передбачає право на недискримінацію (ст. 2) і свободу вираження поглядів (ст. 13).

Крім того, резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 2013 року закликала держави-члени та інституції системи ООН, у співпраці з молодіжними організаціями, розглянути можливості забезпечення повноцінної, ефективної, системної та сталої участі молоді у процесах прийняття рішень [65]. У 2016 році ця позиція була додатково підтримана Радою ООН з прав людини.

Однак реальні умови часто перешкоджають реалізації цих прав, що призводить не лише до їх порушення, але й до втрати потенціалу розвитку молодого покоління та можливостей соціального прогресу. Досвід участі у прийнятті рішень сприяє формуванню комунікативних навичок, дозволяє ухвалювати рішення, які краще відповідають потребам молоді, а також зміцнює громадянське суспільство та підвищує підзвітність урядових і

корпоративних структур.

Водночас через недостатню поінформованість і брак ресурсів для забезпечення молоді необхідними інструментами, підтримкою та мотивацією, багато дорослих – соціальні та медичні працівники, педагоги, молодіжні працівники чи опікуни – не сприяють активному залученню молоді до життя громад і суспільства. Зокрема, значна частина вчителів поки що не має достатньої підготовки для застосування освітніх підходів, спрямованих на формування знань, навичок, установок і цінностей, необхідних для майбутньої громадянської активності.

Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 2250 «Молодь, мир і безпека» наголошує на необхідності врахування потреб, проблем і відповідальності молодого покоління, а також підкреслює важливість їхнього змістовного залучення до процесів прийняття рішень з метою побудови справедливого та мирного суспільства [51].

Участь молоді в публічному управлінні може проявлятися у різних формах: діяльність у шкільних радах, студентських організаціях, молодіжних клубах, національних молодіжних парламентах, регіональних та міжнародних молодіжних форумах, а також у консультативних органах при міжнародних організаціях. До цього також належить участь у волонтерських програмах і громадянській службі. Водночас відсутність сучасної глобальної бази знань щодо таких можливостей свідчить про необхідність активнішої підтримки з боку урядів та суспільства для розширення участі молоді у публічному управлінні.

Окрім активної участі, молодь потребує й інвестицій, які здатні забезпечити позитивні соціальні результати з довгостроковим ефектом. Зокрема, стимулювання участі молодих людей у громадській діяльності з раннього віку сприяє формуванню стійкої громадянської активності у дорослому житті.

За оцінками Світового банку, громадянська участь є одним із ключових чинників здорового переходу молоді до дорослого життя. Вона сприяє

розвитку так званих «м'яких навичок» та формуванню міцних соціальних зв'язків у суспільстві.

Компетентні виборці відіграють важливу роль у функціонуванні демократичних систем. Проте на глобальному рівні досі не сформовано цілісних підходів до організації формальної та неформальної освіти, спрямованої на розвиток громадянської активності, а також механізмів реалізації відповідних особистісних і соціальних трансформацій.

У наукових і науково-літературних джерелах представлені емпіричні дослідження, які демонструють, що люди здатні переосмислювати власну ідентичність та по-новому оцінювати громадянське середовище, у якому вони існують. Це відбувається, зокрема, завдяки структурованій груповій взаємодії або дискусіям; через освітні інтервенції, під час яких студенти університетів навчаються реагувати на повсякденні прояви дискримінації; а також у результаті особистого негативного досвіду, що може прискорювати трансформацію ідентичності та стимулювати залучення до глобальної громадянської діяльності.

У практичній площині важливо враховувати значний масив освітніх і психологічних досліджень, які висвітлюють ефективні підходи до стимулювання громадянської активності у формальних та неформальних освітніх середовищах. Зокрема встановлено, що тривалість навчання у школі, а також здобуття освіти в університеті чи коледжі позитивно корелює з подальшим рівнем громадянської активності людини.

Не менш важливо зважати на те, що освітні ініціативи, спрямовані на активізацію політичної участі, здатні суттєво підвищувати різні компоненти демократичної діяльності. Йдеться, зокрема, про формування очікувань щодо майбутньої політичної активності, зростання рівня знань і розвиток навичок, необхідних для ефективної участі у суспільно-політичних процесах. У цьому контексті доцільним є комплексний підхід до організації навчання, який передбачає використання неформальних освітніх середовищ, орієнтованих на залучення до громадського життя. Такими середовищами можуть виступати

різні осередки або комунікаційні платформи, що забезпечують можливості для спільної діяльності. Вони не завжди мають чітко структурований план, а громадянське навчання в таких випадках є радше побічним результатом, а не основною метою їх функціонування.

Прикладом можуть слугувати програми служіння і навчання, які створюють значні можливості для громадянської освіти, особливо для молоді з обмеженими можливостями; участь у громадській роботі, що включає як традиційні форми політичної активності (наприклад, голосування), так і нетрадиційні (бойкоти, демонстрації); а також залучення до різноманітних громадських проєктів.

До цього варто додати як формальні освітні формати (навчання в аудиторії), так і більш неформальні підходи, пов'язані з суспільно орієнтованим навчанням. Вони сприяють різним формам громадянського та політичного залучення через обговорення соціальних проблем. Формальна освіта переважно стимулює інтерес до політичних питань і участь у виборах, тоді як неформальні освітні практики посилюють інтерес до громадської діяльності та активності на рівні місцевих спільнот.

Реалізація такої освітньої діяльності передбачає наявність відповідного методологічного підґрунтя, яке може спиратися на традиції теорії соціальної ідентичності. Це зумовлено тим, що громадянська активність охоплює інтереси, цінності, переконання, знання, навички та практичну діяльність у межах громади та політичної системи. У цьому сенсі підхід соціальної ідентичності є доречним, адже він пропонує концептуальну основу для розуміння взаємозв'язку між індивідом і суспільством. Громадянська участь у такому підході розглядається як прояв цих взаємин у ширшому контексті зв'язку між ідеологією та груповою належністю.

Таким чином, розуміння громадянської ідентичності здебільшого пов'язане з усвідомленням тих аспектів особистості, які формуються на основі певної ідеології, тобто уявлень про те, яким має бути світ. Саме на такому ідеологічному підґрунті ґрунтується значна частина форм

громадянської активності. Зокрема, це може проявлятися у написанні листів, підписанні петицій, підвищенні рівня обізнаності серед друзів і родичів, участі у низових організаціях або голосуванні. Усі ці дії базуються на уявленнях про бажаний суспільний порядок і про те, «яким має бути світ».

Інакше кажучи, для підтримки громадянської участі такі уявлення повинні поширюватися серед інших людей, адже спільне розуміння сприяє координації соціальних дій навіть за наявності тих, хто не поділяє цієї позиції. У цьому контексті інтерактивна модель формування ідентичності, що базується на спільних думках, розрізняє два типи ідентичностей: сформовані «зверху вниз» (дедуктивні) та сформовані «знизу вгору» (індуктивні).

Перший тип передбачає доступ до певної спільної соціальної категорії, наприклад: чоловік, жінка, молода людина, політичний опонент або прихильник. Натомість другий тип виникає внаслідок комунікації між потенційними членами групи. Йдеться про соціальну взаємодію, емоційні реакції, спільне обговорення, переговори та дебати, у процесі яких формується відчуття спільної групової належності.

У цьому контексті для практиків особливий інтерес становить модель нормативного вирівнювання, яка передбачає використання соціальної взаємодії як інструменту формування інтегрованого розуміння людиною власної ідентичності, емоцій та переконань щодо можливих дій. Поєднання ідентичності з нормами поведінки, емоціями та переконаннями сприяє формуванню відносно стійких у часі ідентичностей. Це пояснюється тим, що зв'язок «ідентичність-норма» базується на усвідомленні того, що певні речі у світі наразі не відповідають бажаному стану.

Важливим також є розуміння того, що таким усвідомленням необхідно ділитися з іншими людьми, адже саме це створює основу для формування груп, здатних ініціювати соціальні зміни.

З практичної точки зору особливої ваги набуває роль модератора такого процесу формування ідентичності. Організована взаємодія має бути

продуманою та аргументованою, щоб сформований спільний світогляд набув реальної сили у свідомості учасників. Водночас слід пам'ятати, що наслідки цієї теоретичної моделі громадянської ідентичності є динамічними і змінними. Вони можуть формуватися та узгоджуватися під час обговорень, а також бути представленими у публічному просторі як результат колективної діяльності.

З позицій формальної та неформальної освіти значний інтерес становить використання підходу «ідентичність-норма» у процесі залучення людей до вирішення актуальних громадянських проблем, таких як міжнародний розвиток, подолання упереджень або підтримка жертв геноциду. Крім того, наявний досвід показує, що групова взаємодія серед студентів університетів посилює соціальну ідентифікацію, сформовану на основі спільних поглядів, підвищує рівень соціальної реакції та зміцнює переконання у можливості ефективних координованих дій. Це підтверджує тезу про те, що спільне конструювання смислів у групі дозволяє перевіряти нові світогляди, моделі поведінки та ідентичності, а також прогнозовані дії, які не завжди мають виключно позитивний характер.

Це свідчить про те, що чинники, які перешкоджають досягненню згоди в групі або пригнічують відчуття задоволення і схвалення від виконаної роботи, можуть викликати зворотний ефект. У таких випадках учасники групи після взаємодії стають менш зацікавленими у подальшій спільній діяльності. Фактично вирішальну роль відіграють граничні умови, особливо у тих навчальних класах, де учні вже мають спільний, інколи навіть конфліктний досвід взаємодії з окремими членами своєї малої групи. За таких обставин вони можуть сприймати поставлене завдання як звичайну навчальну вправу, а не як проблему, що має практичне значення для реального життя і впливає на формування громадянської ідентичності.

У подібних ситуаціях освітяни мають усвідомлювати структурні умови соціальної взаємодії, враховуючи підхід «ідентичність-норма», які можуть як стимулювати залучення учасників, так і, навпаки, призводити до їхнього

відчуження. Відповідно, під час організації навчального процесу важливо формулювати завдання таким чином, щоб вони передбачали саме колективне, а не індивідуальне вирішення.

Загальновизнаним є те, що система формальної освіти відіграє ключову роль у формуванні соціальних установок, однак питання її ефективного впровадження безпосередньо в освітньому процесі досі досліджене недостатньо.

У цілому освітні інтервенції, спрямовані на подолання упереджень, базуються на низці механізмів, серед яких:

- надання достовірної та об'єктивної інформації про маргіналізовані соціальні групи;
- демонстрація поваги до аудиторії;
- цілеспрямований вибір емоційного впливу (наприклад, стимулювання співчуття замість формування почуття провини);
- одночасне підкреслення подібностей і відмінностей між «своєю» та «чужою» групами;
- врахування локальних потреб і особливостей контексту;
- застосування когнітивного дисонансу між задекларованими цінностями та упередженими переконаннями;
- апелювання до позитивних соціальних норм;
- створення умов для належного контакту з представниками «чужої групи»;
- обговорення ширшої, більш інклюзивної колективної ідентичності;
- врахування функціональної ролі установок, зокрема цінностей і попереднього досвіду;
- залучення різних точок зору та голосів із різних дисциплін.

Однією з важливих переваг такого підходу є створення часу і підтримуючого простору, що дозволяє учасникам навчання переосмислювати власні погляди та аналізувати їхнє походження.

Таким чином, надання можливості для дискусій і дебатів у великих

навчальних групах набуває особливого значення у процесі поширення ідей протидії упередженням і несправедливості. Одночасно це створює простір для утвердження таких переконань як автентичного прояву індивідуальних та групових ідентичностей.

Усе викладене вище демонструє потенціал освітнього середовища у формуванні компонентів громадянської участі через призму соціальної ідентичності. Також підтверджується важливість підкріплення громадянської ідентичності уявленнями про те, яким має бути світ (ідентичності, засновані на думці). При цьому дослідження показують, що люди здатні формувати таку ідентичність у процесі ретельно організованих дискусій у малих групах. Своєю чергою, участь молоді у публічному управлінні сприяє посиленню представницької активності, розвитку громадянської ідентичності, формуванню активної громадянської позиції та лідерських якостей.

Отже, механізми публічного управління, спрямовані на забезпечення участі молоді у процесі прийняття управлінських рішень як прояву її громадянської ідентичності, передбачають використання широкого спектра інструментів. Серед них – соціальні, економічні, інституційні, політичні та історичні механізми формування ідентичності; діяльність таких платформ, як шкільні ради, студентські об'єднання, молодіжні клуби, національні молодіжні парламенти, регіональні та міжнародні молодіжні форуми, а також консультативні ради при міжнародних організаціях. Крім того, важливу роль відіграє участь у програмах волонтерства та громадянської служби, використання освітніх і психологічних підходів стимулювання громадянської активності у формальній та неформальній освіті, застосування концепцій соціальної ідентичності та підходу «ідентичність-норма» у контексті взаємозв'язку ідеології з груповою належністю, а також використання механізмів протидії упередженням.

3.2. Безперервна громадянська освіта молодого покоління як чинник його громадянської зрілості

Доцільно також розглянути додаткові підходи до інтерпретації змісту громадянської компетентності, серед яких можна виділити такі складові:

- базові знання про політико-правову систему держави, принципи демократії, ключові історичні події та тенденції розвитку України, Європи і світу, а також про громадянські права та обов'язки людини;
- соціальні засади, що включають толерантність і повагу до особистості, відкритість до змін, здатність адаптуватися до нових умов, уміння досягати компромісу, демократичне ставлення до інших, почуття відповідальності, наявність політичних переконань, дотримання законодавства і прав людини, а також турботливе ставлення до навколишнього середовища, флори і фауни;
- комунікативні основи, які передбачають здатність брати участь у політичних дискусіях, аргументовано відстоювати власну позицію, здійснювати аналіз та критичну оцінку публічної інформації [37];
- основи самоідентифікації, що включають формування адекватної та позитивної самооцінки, прагнення до саморозвитку і самоосвіти, повагу до власної громадянської позиції, здатність до самоконтролю, усвідомлення системи особистих цінностей, розвиток громадянської свідомості й патріотизму, емоційне ставлення до суспільних процесів, повагу до громадянських цінностей і відчуття особистої відповідальності;
- основи участі, які передбачають здатність долучатися до процесів прийняття рішень та виконання громадянських обов'язків, уміння реалізовувати свої громадянські права, брати участь у суспільно значущих заходах, виборах, діяльності молодіжних організацій, працювати у групах та використовувати сучасні інструменти демократичного волевиявлення [48].

У процесі розроблення моделі громадянської компетентності, що відповідала б змісту освіти України, корисним може бути використання

підходів до класифікації громадянської компетентності, які застосовуються у Сполучених Штатах Америки та Європейському Союзі.

Так, результати дослідження Центру залученої демократії Merrimack College «Ключові компетенції в громадянській активності» пропонують класифікувати громадянську компетентність за такими напрямками:

- вираження громадянських знань, що включає розуміння принципів демократії, політичної системи держави, її культури, історії та ідентичності, усвідомлення ролі громадян у процесах ухвалення рішень і формування законодавства, а також знання міжнародного контексту політики;

- комунікативні та аналітичні здібності, які передбачають здатність співпрацювати з іншими людьми, збирати, аналізувати й презентувати інформацію, аргументовано відстоювати власну позицію, уважно слухати співрозмовників, виступати на захист соціальної справедливості та демонструвати лідерські якості;

- базові практичні навички, що проявляються у готовності діяти в інтересах суспільства, знаходити баланс між особистими та груповими інтересами, визнавати свободу людини та поважати її гідність, проявляти емпатію, дотримуватися принципів відкритості, толерантності, справедливості та відповідальності, а також сприяти створенню суспільних благ;

- управлінські практичні навички, які полягають у здатності брати участь у процесах прийняття рішень на різних рівнях політики, інтегрувати знання, навички та цінності, а також вирішувати суспільні проблеми у взаємодії з різними партнерами на основі компромісу, взаємоповаги та культури спілкування [39].

У країнах Європейського Союзу громадянська компетентність також визначається через низку ключових характеристик:

- базові знання про демократію, принципи справедливості та рівності, громадянські права і свободи, знання сучасних і історичних подій, а також

основних тенденцій розвитку держави, Європи і світу; розуміння культурного різноманіття та ідентичності народів Європи;

- навички, пов'язані з ефективною співпрацею з іншими людьми, розвитком критичного та творчого мислення, активною участю у житті громади або місцевості, а також прийняттям рішень на різних рівнях – від локального до національного та європейського, включаючи участь у виборах;

- принцип рівності, що передбачає повагу до громадянських прав і свобод, а також усвідомлення і прийняття відмінностей у системах цінностей різних релігійних та етнічних груп [22].

Отже, аналіз змісту громадянської освіти і громадянської компетентності, а також вивчення особливостей освітнього змісту України дозволили визначити основні критерії знань у межах формування громадянської компетентності молоді. До них належать: знання основ демократії; розуміння ролі конституції у функціонуванні демократичного суспільства; обізнаність щодо різних форм громадянської участі у шкільному самоврядуванні, державних та міжнародних ініціативах; знання прав і обов'язків громадянина; розуміння причин створення та принципів функціонування ЄС, НАТО і ООН; знання культурно-історичних традицій і цінностей українського народу; обізнаність із державною символікою України.

Українські дослідники також пропонують класифікувати громадянську участь за такими основними аспектами:

- інституційна участь – індивідуальна або колективна діяльність, спрямована на вирішення суспільних проблем через офіційні інституції;

- суспільна участь – демократичне залучення громадян до діяльності різноманітних установ, організацій та об'єднань;

- індивідуальна участь – особистий вибір і практичні дії людини, спрямовані на формування більш справедливого та комфортного суспільного середовища [35].

Узагальнені критерії компонентів навичок у громадянській сфері включають такі аспекти компетентності:

- здатність застосовувати набуті знання під час участі у громадських заходах, долучатися до процесів прийняття рішень і брати участь у політичних дискусіях;
- уміння аргументовано відстоювати власну позицію, ефективно співпрацювати з іншими людьми та брати участь у колективній діяльності.

Більш детальний опис складових і критеріїв громадянської компетентності представлено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Модель розвитку громадянської компетентності молоді

Запропоноване представлення моделі розвитку громадянської компетентності молоді має концептуальний характер і потребує подальшого практичного наповнення різними педагогічними підходами як у межах освітнього процесу, так і поза ним. Таке доповнення є важливим для

ефективної реалізації громадянської освіти та зміцнення засад громадянського суспільства в Україні. Водночас слід враховувати, що забезпечення громадянської освіти через формування і розвиток громадянської компетентності виступає необхідною умовою становлення громадянської відповідальності та розвитку дієздатного громадянського суспільства.

Отже, формування громадянської компетентності є складним і багатовимірним педагогічним процесом, який потребує належної державної та наукової підтримки у сфері громадянської освіти. Важливою складовою цього процесу також є впровадження інноваційних освітніх технологій і сучасних педагогічних методик. Зокрема, ефективним може бути використання міждисциплінарного підходу до викладання громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти. Такий підхід доцільно реалізовувати під час вивчення соціальних наук, історії України та всесвітньої історії, використовуючи на початкових етапах запропоновану модель розвитку громадянської компетентності.

Таким чином, безперервна громадянська освіта молодого покоління як важливий чинник формування його громадянської зрілості зумовлює необхідність трансформації системи загальної освіти відповідно до сучасних суспільних вимог. Йдеться про виховання відповідального, критично мислячого та активного громадянина, здатного бути повноправним учасником громадянського суспільства. Це також передбачає постійне врахування динамічних змін суспільної реальності та змісту освіти, орієнтацію на формування громадянської компетентності у закладах загальної освіти за допомогою різноманітних педагогічних моделей і методів. Важливим є також використання міжнародного досвіду та теоретичних підходів до громадянської компетентності, що акцентують увагу на розвитку громадянських знань, навичок і чеснот. У цьому контексті необхідною є державна й наукова підтримка відповідних освітніх ініціатив, а також упровадження інноваційних педагогічних технологій, міждисциплінарних

підходів до викладання соціальних дисциплін, історії України та всесвітньої історії, а також практичне застосування запропонованої моделі розвитку громадянської компетентності.

3.3. Прагматичні аспекти забезпечення участі громадянського суспільства у реалізації стратегії публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності молоді

Наявний досвід формування громадянської ідентичності молодого покоління свідчить про важливу роль у цьому процесі спеціалізованої діяльності різноманітних установ, організацій та громадських об'єднань. Вони виступають рівноправними партнерами держави у досягненні стратегічної мети – виховання особистості громадянина-патріота. Водночас такі неурядові структури виконують функції експертних майданчиків, сприяючи розв'язанню складних суспільних проблем, формуванню нових ідей, налагодженню ефективного зворотного зв'язку, мобілізації ресурсів, а також підтримці реалізації політичних стратегій і окремих програм. Сукупність зазначених елементів утворює складний і багатовимірний процес, який відображено у вигляді механізму реалізації відповідної державної політики (рис. 3.2).

Характерною особливістю такої політики є факти, коли окремі групи інтересів створюються та фінансуються самими державними організаціями для посилення своїх позицій шляхом її підтримки та реалізації. Це доводить, що не тільки інтереси суспільства та держави створюють політику, а й відповідна політика може створювати групи інтересів, діяльність яких спричиняє не лише підтримку, ділове партнерство, компроміс, а й конфлікти, рівень яких фахівці класифікують як високий, середній, низький, залежно від тривалості їхнього впливу на державні та неурядові структури.

Рис. 3.2. Механізм державної політики утвердження громадянської ідентичності молоді

Підвищення ефективності такого впливу дослідники пов'язують із реалізацією соціокультурних ініціатив, що виступають основою науково-теоретичної, експериментально-дослідної та соціально спрямованої діяльності різних установ, організацій і громадських об'єднань у сфері формування громадянської ідентичності молоді. У результаті соціальні технології виховання особистості патріота інтегруються у процеси соціалізації та адаптації людини до сучасних умов життя. За таких обставин підвищується ефективність загальнокультурного та професійного становлення особистості, що проявляється у формуванні соціально

орієнтованої мотивації до розвитку держави та захисту Батьківщини.

Водночас важливу роль відіграє вплив мікросередовища та життєвого досвіду, який дитина накопичує у повсякденному житті, формуючи власну свідомість і моделі поведінки. Саме взаємодія сім'ї, школи та інших соціальних інститутів утворює комплексний механізм соціалізації особистості, який може мати як позитивний, так і негативний характер. У зв'язку з цим виникає потреба у педагогічній підтримці за такими напрямками:

- запобігання формуванню асоціальної спрямованості поведінки особистості;
- профілактика проявів шовінізму, соціальної ізоляції та байдужості;
- недопущення поширення таких соціальних проблем, як алкоголізм, наркоманія та інші шкідливі залежності;
- передача досвіду соціально значущої, професійної та виробничої діяльності;
- розвиток творчих здібностей, інтересів і нахилів особистості та сприяння їх практичній реалізації.

У цьому контексті особливої ваги набувають функції сім'ї як одного з ключових суб'єктів реалізації політики утвердження громадянської ідентичності молоді:

- забезпечення конструктивного діалогу у процесі формування особистісних якостей дитини;
- виховання поваги до сімейних традицій, пам'яті предків та малої батьківщини;
- формування основ здорового способу життя;
- сприяння первинній професійній орієнтації з акцентом на працьовитість, творчий підхід та усвідомлення перспектив майбутньої професійної діяльності;
- виховання почуття гордості за державу та відповідальності за її майбутнє.

Водночас слід враховувати, що соціальний досвід, який діти та молодь здобувають у процесі практичного пізнання життя, взаємодіє з теоретичними знаннями та суттєво впливає на формування їхньої поведінки. Проте нерідко батьки та інші дорослі без підтримки педагогів не завжди здатні ефективно організовувати виховання дітей відповідно до сучасних соціальних умов, своєчасно оновлюючи традиційні методи виховання і замінюючи їх новими підходами, які дозволяють знаходити порозуміння з сучасними підлітками.

Умови тривалого воєнного стану в Україні також негативно впливають на виховний потенціал сім'ї та її роль у соціалізації дітей. Спостерігається погіршення умов виховання за місцем проживання, що призводить до зростання підліткової агресивності, поширення позашкільного булінгу, активізації шкідливих звичок (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія) та зниження рівня батьківського контролю.

Покращенню ситуації у сфері державної політики щодо утвердження громадянської ідентичності молоді може сприяти реалізація таких завдань:

- підвищення соціального статусу та відповідальності за громадянсько-патріотичне виховання у межах молодіжної політики регіональних органів влади;
- розширення кола суб'єктів патріотичного виховання та вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює їхню діяльність;
- посилення взаємодії між регіональними органами влади, науковими й освітніми установами, громадськими об'єднаннями та релігійними організаціями з метою координації їх діяльності у сфері громадянсько-патріотичного виховання;
- орієнтація виховної роботи на конкретні соціальні умови життя різних груп населення;
- формування соціально активних громадян, готових до захисту Батьківщини та виконання військового обов'язку;
- підтримка сімейних цінностей і активне залучення сім'ї до процесу формування громадянської ідентичності.

Особливе значення має роль сім'ї як базового соціального інституту, що визначає розвиток суспільства і держави. Саме в родині закладаються основи морального, духовного, культурного та фізичного розвитку особистості, формуються життєві орієнтири, цінності та ставлення людини до себе, інших людей і своєї держави. Надалі цей соціально-виховний потенціал розвивається у діяльності освітніх закладів, трудових і військових колективів, культурно-просвітницьких установ та громадських організацій.

В умовах трансформації та кризових явищ у діяльності традиційних соціальних інститутів, зокрема сім'ї та школи, формування патріотизму значною мірою відбувається через залучення молоді до суспільно корисної діяльності.

Середні та вищі заклади освіти, які після сім'ї виступають важливими суб'єктами реалізації державної політики щодо формування громадянської ідентичності молоді, виконують такі спеціальні функції:

- формування патріотичної свідомості майбутнього громадянина, патріота та захисника України засобами сучасного навчально-виховного процесу;
- залучення молоді до різних видів соціально значущої діяльності з урахуванням їхніх здібностей та індивідуальних особливостей;
- розвиток схильностей до соціально орієнтованої діяльності та підтримка процесу самореалізації особистості;
- регулювання соціального простору соціалізації особистості через педагогічну підтримку та профілактику асоціальних проявів;
- здійснення діагностики рівня патріотичної свідомості та проведення психолого-педагогічної корекції за потреби;
- трансформація загальних цілей розвитку регіону і громад у конкретні завдання громадянсько-патріотичного виховання;
- узагальнення, аналіз і впровадження передового педагогічного досвіду у сфері громадянсько-патріотичного виховання;
- удосконалення методичного та матеріально-технічного забезпечення

відповідних виховних заходів;

- розвиток партнерських зв'язків з усіма суб'єктами громадянсько-патріотичного виховання.

Реалізація державної політики щодо утвердження громадянської ідентичності молодого покоління у системі позашкільної освіти передбачає низку важливих напрямів діяльності:

- забезпечення цілісності процесів соціалізації та формування патріотичних якостей через розвиток умінь, навичок і стійких інтересів молоді;

- підтримку становлення індивідуальності особистості у контексті професійного самовизначення та обрання суспільно значущих форм діяльності;

- активізацію соціальної участі молоді шляхом залучення до різноманітних змагань, конкурсів, фестивалів і виставок, що сприяє формуванню почуття гордості за наставників та колектив;

- орієнтацію освітньо-виховного процесу на розвиток творчого потенціалу особистості відповідно до завдань громадянсько-патріотичного виховання.

Вагому роль у реалізації державної політики формування громадянської ідентичності відіграють центри підготовки громадян до національного спротиву та військово-патріотичні організації, діяльність яких передбачає виконання таких функцій:

- визначення чітких цілей і завдань підготовки молоді до виконання військового обов'язку з урахуванням реальних ресурсів і можливостей організації;

- популяризацію здорового способу життя серед молодого покоління;

- організацію навчальних занять із урахуванням вікових та психологічних особливостей молоді;

- інформування щодо державної політики у сфері оборони, розвитку Збройних Сил та особливостей військового будівництва в умовах

національного спротиву збройній агресії;

- сприяння адаптації майбутніх військовослужбовців до умов проходження військової служби;
- популяризацію героїчних традицій українського народу через зміст військово-патріотичного виховання;
- здійснення військово-професійної орієнтації молоді та стимулювання її до вступу у військові заклади освіти.

У межах виробничих колективів та творчих об'єднань громадянсько-патріотичне виховання молоді реалізується через різні форми діяльності, зокрема наставництво та шефську допомогу, організацію виховної роботи за місцем проживання, професійну орієнтацію молодих людей, популяризацію досягнень трудових колективів, а також формування мотивації до підвищення освітнього рівня та професійного розвитку.

Практика показує, що спілкування у середовищі молодих православних християн сприяє активному розвитку волонтерської діяльності та проявам реального патріотизму. Основними завданнями такої діяльності є формування громадянської відповідальності, виховання любові до Батьківщини, а також стимулювання участі у суспільно-політичному, економічному й культурному житті регіону та держави. Особливо виразно ця діяльність проявляється під час надзвичайних ситуацій, стихійних лих, а також в умовах повномасштабної військової агресії, коли посилюється усвідомлення єдності суспільства, взаємної підтримки та спільної відповідальності за майбутнє держави.

В умовах гібридної інформаційної війни та масштабних пропагандистських кампаній держави-агресора надзвичайно важливого значення набуває діяльність правоохоронних органів, педагогів і батьків, спрямована на формування інформаційної грамотності молоді, розвиток критичного мислення та дотримання принципів інформаційної гігієни.

Отже, духовний і соціальний світ молодого покоління формується під впливом діяльності комплексу базових соціальних інститутів:

- сім'ї (як первинної системи та середовища виховання);
- школи (як освітнього середовища та інституційної системи навчання);
- держави (як політичної системи та механізму регулювання суспільного розвитку);
- засобів масової інформації (як медійного простору формування суспільної свідомості).

Важлива роль засобів масової інформації у процесі реалізації державної політики утвердження громадянської ідентичності полягає у формуванні системи суспільних цінностей та орієнтирів розвитку населення на основі історичної та культурної спадкоємності поколінь; протидії поширенню чужих або деструктивних ціннісних орієнтацій; популяризації традицій Збройних Сил України як гаранта безпеки й територіальної цілісності держави; висвітленні небезпеки соціальних явищ, таких як алкоголізм чи наркоманія, у контексті популяризації здорового способу життя; формуванні громадської думки щодо важливості збереження конституційного ладу та державності.

Однією з актуальних проблем сучасності залишається розроблення ефективних механізмів упровадження концепції формування громадянської ідентичності у закладах вищої освіти на основі комплексного підходу до розвитку особистості та з урахуванням структури громадянської ідентичності.

До структурних компонентів процесу утвердження громадянської ідентичності належать:

- здатність до конструктивної взаємодії, що передбачає врахування широкого спектра соціально-економічних, культурних і політичних питань, які нерідко мають дискусійний характер;
- демократичні знання, уміння та навички, які виступають основою громадянської освіти та її ключовою цінністю;
- розуміння рамок і механізмів соціальних змін, що передбачає

усвідомлення шляхів впливу на суспільні трансформації та інструментів їх реалізації;

- підходи до соціальних змін, засновані на глибокому розумінні змісту суспільних процесів, а також на гармонійному розвитку інтелектуальної, фізичної та духовної складових особистості, що передбачає взаємозв'язок турботи про себе та відповідальності перед громадою.

Основні зобов'язання у структурі громадянської ідентичності включають:

- відданість цінностям, практикам і інститутам ліберальної демократії, що передбачає усвідомлення демократичних принципів та готовність діяти у разі їх порушення;

- цілеспрямовану орієнтацію на розв'язання суспільних проблем, що поєднує знання змісту проблем із готовністю до активних дій;

- дотримання принципів цілісності, чесності, надійності та взаємної поваги, які формують довіру між громадянами;

- розвиток громадянського мислення, що передбачає баланс між особистою незалежністю та співпрацею задля досягнення спільного блага.

Ключовою умовою залучення молоді до публічного управління в різних сферах суспільного життя є створення на законодавчому та політичному рівнях відповідних умов, підкріплених належним фінансовим забезпеченням, для інтеграції сервісного навчання в освітній процес. Такий підхід поєднує здобуття теоретичних знань із практичною діяльністю на благо громади, що сприяє формуванню соціальної відповідальності молодих людей.

У контексті глобалізаційних процесів та стрімкої цифровізації важливого значення набуває розвиток цифрової громадянської грамотності й активності молоді, забезпечення рівного доступу до сучасних технологій та формування відкритого громадянського простору.

Таким чином, практичні аспекти забезпечення участі громадянського суспільства у реалізації стратегії публічного управління щодо формування

громадянської ідентичності молоді передбачають застосування комплексу механізмів і інструментів, які забезпечують діяльність різних інституцій, організацій та громадських об'єднань як рівноправних партнерів держави у процесі виховання громадянина-патріота. Важливу роль у цьому відіграють експерти, які сприяють вирішенню складних суспільних питань, генерують нові ідеї, забезпечують ефективний зворотний зв'язок, мобілізують ресурси та підтримують реалізацію політичних стратегій і програм. Водночас важливою складовою є інтеграція соціальних технологій патріотичного виховання у процеси соціалізації та адаптації людини до сучасних умов життя, що сприяє ефективному загальнокультурному й професійному становленню особистості на основі соціально орієнтованої мотивації розвитку та захисту Батьківщини, а також повній реалізації структури громадянської ідентичності.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення кваліфікаційного дослідження вирішено завдання щодо узагальнення теоретичних засад публічного управління у сфері розвитку молоді з позицій громадянської ідентичності та визначення стратегічних і прагматичних аспектів реалізації відповідної молодіжної політики в сучасній Україні.

Одержані в процесі дослідження результати дозволяють сформулювати наведені нижче узагальнення, висновки та рекомендації.

1. Сутність і зміст категорії «громадянська ідентичність» в теорії публічного управління розкривається при аналізі процесів постійного розвитку суспільства та проявів нових його тенденцій, які і формують громадянську ідентичність молоді як важливий елемент соціокультурної трансформації суспільства. Громадянська ідентичність як почуття приналежності та самоусвідомлення особи членом певного громадянського суспільства чи держави, носить міждисциплінарний характер дослідження особистості з позицій таких наукових теорій, як публічне управління, психологія, педагогіка, політологія та ін.

Концептуальний підхід до публічного регулювання розвитку у молоді громадянської ідентичності включає такі чинники впливу, як Інтернет та соціальні мережі, традиційні засоби масової; заходи з нейтралізації пострадянської «спадщини» та толерантності до культури держави-агресора; практики формування громадянської ідентичності в освітньому процесі у контексті ціннісної підготовки молодого покоління до самовизначення, самореалізації, самоідентифікації на засадах національної ідеї та виховання політичної свідомості; участь прогресивної і усім відомої громадськості в різноманітних молодіжних ініціативах і заходах; забезпечення балансу співвідношення когнітивного та мовного компонентів у соціальній ідентичності тощо.

2. Зарубіжні практики використання механізмів публічного управління для розвитку у молоді громадянської ідентичності зосереджені на ефективній дії серед світової спільноти програми «Фундація електоральних систем» (IFES), що включає складові програми молодіжного лідерства (Youth SPACE) та забезпечення ненасильницької громадянської активності (SAVE); навчальної програми з громадянської освіти, розроблена для використання в університетах та професійно-технічних училищах (SEED), які зосереджені на індивідуальній суб'єктності та надають відповідні ресурси та рекомендації.

3. Характеристики молоді у суб'єктно-об'єктному контексті публічного управління обумовлені стратегічною резолюцією Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, що визначила Порядок денний «молодь, мир і безпека», який започаткував концептуальні зміни в демократичній світовій спільноті. Така концепція актуалізує такі питання розвитку молоді, як активізація офіційної та неофіційної громадянської активності; забезпечення безпечного доступу молоді до он-лайн простору через програми громадянської освіти (грамотність інформаційної екосистеми; грамотність у соціальних медіа, включаючи створення контенту; тренінг критичного читання); підготовка інформаційної грамотності; формування позитивної соціальної взаємодії та супротиву поганій політиці та насильству; громадянська освіта та громадянсько-політична участь; зайнятість молоді і її економічні можливості.

Стратегічні аспекти публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності стосуються не тільки молоді, а й всіх верств населення України, вікових категорій, закордонних українців з урахуванням інтересів корінних народів і національних меншин (спільнот) України, тому передбачають об'єднання політичної, адміністративної та громадської діяльності з використанням механізму реалізації Стратегії, що включає інституціональні; фінансові; соціальні; психологічні; соціокультурні

інструменти, а також сукупність засобів, методів і ресурсів, які забезпечують виконання планованих заходів у відповідності з поставленими завданнями.

Проблематичні аспекти публічного управління поступальним розвитком громадської ідентичності молоді були виявлені завдяки результатам опитування «Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.)», яке проводилося соціологічною службою Центру Разумкова у 2024 році. Вони вказують на такі позитивні зрушення у вирішенні проблем публічного управління поступальним розвитком громадської ідентичності, як домінування громадянської ідентичності над місцевою, регіональною, європейською через зростання національної свідомості, активну громадянську позицію, переоцінку цінностей; комплексне використання соціальних, політичних, культурних, психологічних, інституційних груп чинників громадянської ідентичності.

4. Механізми публічного управління щодо забезпечення участі молоді у прийнятті управлінських рішень як прояву її громадянської ідентичності передбачають використання соціальних, економічних, інституційних, політичних та історичних інструментів формування ідентичності; платформ шкільних рад, студентських спілок, молодіжних клубів, національних молодіжних парламентів, регіональних і міжнародних молодіжних форумів та консультативних рад при міжнародних організаціях; участі у програмах волонтерства та громадянської служби; освітніх та психологічних способів заохочення громадянської активності у формальній та неформальній освіті; підходів соціальної ідентичності та «ідентичність-норма» у контексті зв'язку ідеології з існуючою груповою приналежністю; механізмів боротьби з упередженнями.

Безперервна громадянська освіта молодого покоління, як чинник його громадянської зрілості, обумовлює зміни в загальній освіті у контексті відповідності вимогам сучасності щодо виховання відповідального, критичного і активного громадянина, повноцінного члена громадянського суспільства; постійного врахування мінливої реальності і змісту самої освіти;

використання світових теорій та практик громадянської компетентності; державної та наукової підтримки у цій сфері; впровадження різноманітних інноваційних педагогічних методів навчання, міждисциплінарного підходу до викладання соціальних наук, історії України та історії світу та запропонованої моделі розвитку громадянської компетентності.

5. Прагматичні аспекти забезпечення участі громадянського суспільства у реалізації стратегії публічного управління щодо становлення громадянської ідентичності молоді охоплюють комплекс таких механізмів та інструментів, які забезпечують діяльність різних установ, організацій, громадських об'єднань як рівноправних партнерів держави у реалізації цілі формування особистості громадянина-патріота, а також експертів, які сприяють вирішенню складних питань, генерації нових ідей, забезпеченню зворотного зв'язку, мобілізації ресурсів, підтримці політичних стратегій і окремих програм; інтеграцію соціальних технологій виховання особистості патріота в процеси її соціалізації і адаптації; ефективну реалізацію функцій сім'ї, школи, держави, засобів масової інформації; повну реалізацію структури громадянської ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агентство США з міжнародного розвитку. Молодь у політиці розвитку: оновлення 2022 року. URL : [https:// www.usaid.gov/sites/default/files/2022-12/USAID-Youth-in-Development-Policy-2022-Update-508.pdf](https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-12/USAID-Youth-in-Development-Policy-2022-Update-508.pdf) (дата звернення: 30.03.2026).
2. Андреев А. А. Духовне відродження людства – шлях в майбутнє: неформальні молодіжні рухи в православній церкві. Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян : мат.-ли VI Міжнар.наук.-практ.конф. з патріотичного виховання молоді; за ред. Н. Ф. Власової та ін. Запоріжжя. 2012. URL : [https:// oscpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer.](https://oscpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer.) (дата звернення: 30.03.2026).
3. Артемчук А. Національна свідомість, гідність і патріотизм – шлях до покращення добробуту населення України. Українська ініціатива. 2022. URL : [http://ukr- ini.org.ua/ hmenu-137/4666-2327](http://ukr-ini.org.ua/hmenu-137/4666-2327) (дата звернення: 30.03.2026).
4. Бандура А. Прояв людської суб'єктності через колективну ефективність. Сучасні напрямки в психологічній науці. 2000. № 9. С. 75–78.
5. Бевз Т. (2014). Особливості формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Вип. 3(71). 236–246.
6. Бизов С.С. Закордонний досвід реалізації державної політики формування національно-патріотичної свідомості та демократичних цінностей молоді. Наукові перспективи. 2023. № 1 (31). С. 25–33. URL : [https://org/10.52058/2708-7530-2023-1\(31\)-25-33](https://org/10.52058/2708-7530-2023-1(31)-25-33). (дата звернення: 30.03.2026).
7. Бизов С. Концептуальні засади реалізації державної політики формування національно-патріотичної свідомості та демократичних цінностей молоді в Україні. Аспекти публічного управління. 2022. №10 (4). С. 58–64. URL : <https://doi.org/10.15421/> (дата звернення: 30.03.2026).
8. Біла Д.О., Чикаренко І.А. Моделювання процесів удосконалення

інституціонального забезпечення формування та реалізації державної молодіжної політики. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. № 3. С. 50–56. URL : <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/476/421>. (дата звернення: 30.03.2026).

9. Боренько Я. Громадянська освіта в Україні. 2017. URL : https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf. (дата звернення: 30.03.2026).

10. Бородин С. І. (2010). Загальнодержавна молодіжна програма в Україні в контексті удосконалення механізму державної молодіжної політики. Публічне адміністрування : теорія та практика : електрон. зб. наук. пр. редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. Д. ДРІДУ НАДУ. URL : <http://dridu.dp.ua/zbirnik/index.html>. (дата звернення: 30.03.2026).

11. Бородин С. І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991 – 2004 рр.) : [монографія]. 2006. Д. Герда. 472 с.

12. Бородин С.І., Третяк Я.С. Ініціалізація громадянської ідентичності молоді в публічному управлінні. Державне будівництво. 2023. № 1 (33). С. 163–173. URL : <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-1-14>. (дата звернення: 30.03.2026).

13. Бульба В.Г., Поступна О.В. Роль публічного управління в синергії взаємодії громадянської ідентичності та охорони здоров'я: український контекст та теоретико-методологічні засади. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства : зб. наук пр. / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Харків: НТУ «ХПІ», 2025. № 1. С. 34.

14. Васіна Т. Консолідаційний потенціал громадянської ідентичності особистості. Українознавчий альманах. 2022. Випуск 19. С. 60–62.

15. Вільцянюк І. Становлення національної свідомості крізь призму осмислення суспільно-державних цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність). Українознавство. 2020. № 3 (76). С. 213–223.

16. Габермас Юрген. (2005). Громадянство і національна ідентичність.

Умови громадянства: 3б. ст. / Під редакцією Варта ван Стінбергена: Пер. з англ., передмова та примітки Іваненко О. О. 2005. К.: Український Центр духовної культури. С. 49–70.

17. Горінов П.В., Драпушко Р.Г. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки Української держави. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2>. (дата звернення: 30.03.2026).

18. Гроссман Д. Глобальне та місцеве у партнерстві: інноваційні підходи до громадянської освіти. Доповідь, представлена на 6-й Міжнародній конференції ЮНЕСКО-ACEID. 2000. Бангкок. С. 80–81.

19. Демиденко О. (2018). Громадянська ідентичність українського студентства в контексті його участі в міграційних процесах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». Випуск 19. С. 18–24. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7125/1/5.pdf>. (дата звернення: 30.03.2026).

20. Державні стандарти. Міністерство освіти і науки. URL : <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 30.03.2026).

21. Енциклопедичний словник з державного управління [уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна]. К. НАДУ. 2010. 820.

22. Європейська комісія. Ключові компетентності для навчання впродовж життя – європейська рамка. 2007. Бельгія. 10 с.

23. Європейський Союз. (листопад 2018 р.). Молодіжна стратегія ЄС. URL : https://youth.europa.eu/strategy_en. (дата звернення: 30.03.2026).

24. Жаровська О. Національна ідентичність як складова громадянської культури студентської молоді. Збірник наукових праць

25. Жураковський С. Культура та суспільна свідомість (за матеріалами виступу на IV обласній науковій конференції з етнопедagogіки та народознавства «Українська національна ідентичність: мова, історія,

культурна спадщина, національна пам'ять, культура та традиції у час випробувань війною». 2024. ZBRUC. 04.12. URL :<https://zbruc.eu/node/120111>. (дата звернення: 30.03.2026).

26. Журба К., Шкільна І. Формування громадянської ідентичності студентів як умови національної солідарності у воєнний час. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С. 146–153.

27. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). Центр Разумкова. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>. (дата звернення: 30.03.2026).

28. Козаченко О. О. Соціальні медіа як інструмент патріотичного виховання. Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян : мат.-ли VI Міжнар.наук.-практ.конф. з патріотичного виховання молоді; за ред. Н. Ф. Власової та ін. 2012.Запоріжжя.URL : <https://ocpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer>. (дата звернення: 30.03.2026).

29. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.03.2026).

30. Лепська Н. В. Компетентнісні імперативи сучасної патріотичної освіти і виховання в Україні. Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян : мат.-ли VI Міжнар.наук.-практ.конф. з патріотичного виховання молоді; за ред. Н. Ф. Власової та ін. 2012. Запоріжжя. URL : <https://ocpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer>. (дата звернення: 30.03.2026).

31. Липовська Н., Сахарова К. Публічне управління розвитком нематеріальних ресурсів громади засобами неформальної освіти. Держава та регіони. 2024. № 4. URL : <https://org/10.32782/1813-3401.2024.4.36> (дата звернення: 30.03.2026).

32. Липовська Н.А., Сахарова К.О. Інструменти публічного управління вихованням патріотів пасіонаріїв засобами позашкільної освіти. Успіхи і

досягнення у науці (Серія «Право», Серія «Освіта», Серія «Управління та адміністрування», Серія «Соціальні та поведінкові науки»): Журнал. . 2025. № 3(13) 2025. 508-515. URL : [https:// org/10.52058/3041-1254-2025-3\(13\)](https://org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)) (дата звернення: 30.03.2026).

33. Липовська Н.А., Хожило І.І. Роль університетів у формуванні громадянської ідентичності молоді. Національні інтереси України. 2025. № 4 (9). С. 864–873. URL : [https:// org/10.52058/3041-1793-2025-4\(9\)-864-873](https://org/10.52058/3041-1793-2025-4(9)-864-873) (дата звернення: 30.03.2026).

34. Лісовенко А.Ф. Проблема формування особистісної та соціальної ідентичності в епоху цифрової реальності. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). 2022. Одеса. Т. 1. С. 303–306.

35. Макарова О.П. Формування громадянської ідентичності в закладах вищої освіти. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер.: Психологія. 2020. Т. 31 (70), № 3. С. 153–157.

36. Мапа студентських проєктів громадянської дії. Демократія: від теорії до практики. URL : <https://demmap.ifesukraine.org/> (дата звернення: 30.03.2026).

37. Маркус Х. Самосхеми та обробка інформації про себе. Журнал особистості та соціальної психології. 1977. № 5. С. 25–37. (дата звернення: 30.03.2026).

38. Мартиненко М.С. Національно-патріотичний компонент як обов'язкова складова освіти в умовах війни в Україні. Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи. 2023. Харків. С. 249–251. URL : <https://org/10.32782/PPSS.2023.1.65> (дата звернення: 30.03.2026).

39. Найда І.В. Громадянська ідентичність як складова державотворення в контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне

управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72). № 6. С. 33–35. URL : <https://.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/05> (дата звернення: 30.03.2026).

40. Національна молодіжна стратегія до 2030 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

41. Національна стратегія розвитку громадянського суспільства на 2015–2020 роки. URL : <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogosuspilstva/national-strategiya-spriyannya-rozvytku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-rok> (дата звернення: 30.03.2026).

42. Овчарова В. С. Волонтерська діяльність як спосіб формування патріотичних якостей особистості. Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян : мат.-ли VI Міжнар.наук.-практ.конф. з патріотичного виховання молоді; за ред. Н. Ф. Власової та ін. 2012. Запоріжжя. URL : <https://ocpvm.org.ua/wp-content/uploads/2013/10/konfer>. (дата звернення: 30.03.2026).

43. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Прогрес в освіті для сталого розвитку та освіти глобального громадянства. ЮНЕСКО, Париж, 2018.

44. Організація Об'єднаних Націй, Трансформація нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року, параграф 51. Платформа знань про цілі сталого розвитку. URL : <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (дата звернення: 30.03.2026).

45. Остапенко І.В. Концептуальні засади дослідження комунікативних бар'єрів національної та громадянської самоідентифікації. Український психологічний журнал. 2016. № 2. С. 73–84.

46. Остапенко І.В. Потенціал соціальних медіа для розвитку громадянської компетентності студентської молоді. Український психологічний журнал. 2020. № 2 (14). URL : [https://doi.org/10.17721/upj.2020.2\(14\).10](https://doi.org/10.17721/upj.2020.2(14).10) (дата звернення: 30.03.2026).

47. Отравенко О.В. та ін. Формування української національної

ідентичності учнівської та студентської молоді в системі національно-патріотичного виховання. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. № 1 (360). С. 142–152. URL : [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1\(360\)-142-152](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-1(360)-142-152) (дата звернення: 30.03.2026).

48. Петровська І. Р. Рівні та структура громадянської ідентичності особистості. Психологічні перспективи. 2017. Вип. 30. С. 15–17. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2017_30_16 (дата звернення: 30.03.2026).

49. Петровська І. Розробка та апробація опитувальника «Діагностика зрілості та типу громадянської ідентичності особистості». Проблеми політичної психології. 2021. № 24 (1). С. 222–247.

50. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. Політичні дослідження. 2024. № 2 (8). URL : <https://org/10.53317/2786-4774-2024-2-4> (дата звернення: 30.03.2026).

51. Посібник з резолюції Ради Безпеки ООН 2250, Організація Об'єднаних Націй у справах молоді. URL : <http://uno.org/wp-content/uploads/Guide-to-SCR-2250.pdf>. (дата звернення: 30.03.2026).

52. Поступна О.В. Публічне управління, громадянська ідентичність та права людини в контексті університету третього віку. Успіхи і досягнення у науці. 2025. № 6(16). С. 20–25.

53. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

54. Про волонтерську діяльність. Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

55. Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року № 1582-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

56. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня

2018 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> № 2469-VIII (дата звернення: 30.03.2026).

57. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII : [редакція від 01.01.2023 р.]. Законодавство України. Верхов. Рада України. Київ. 2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

58. Про основи національного спротиву; Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

59. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

60. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20?lang=en#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

61. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті: Закон України від 9 квітня 2015 року № 314-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

62. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

63. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй «Посилення участі молоді протягом виборчого циклу»: посібник з передової практики, Нью-Йорк, січень 2013 р.

64. Резолюція прийнята Радою ООН з прав людини. Молодь і права людини. A/ HRC.32/L.1 28 червня 2016 року. URL : <https://>

undocs.org/A/HRC/32/L.1. (дата звернення: 30.03.2026).

65. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, A/RES/68/130 18 грудня 2013 року. URL : <https://undocs.org/en/A/RES/68/130>. (дата звернення: 30.03.2026).

66. Рубан А.О. Теоретико-методологічні основи формування української ідентичності як фактору соціально-політичних змін сучасності. Актуальні проблеми політики. 2022. № 69. С. 42–47.

67. Синельников Р.Ю. (2018). Соціально-психологічна програма формування громадянської ідентичності української молоді «Громадянська ідентичність: цілі, ресурси та смисли». Актуальні проблеми психології. Т.1. Вип. 50. С. 64–69.

68. Сушинський О.І., Калашник Н.С., Березовська Н.І. Комунікативні стратегії для збереження громадської ідентичності населення тимчасово окупованих територій з метою їхнього економічного відновлення після деокупації. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2024. Вип. 5. С. 42–50. URL : <https://doi.org/10.51547/ppr.dp.ua/2024.5.5> (дата звернення: 30.03.2026).

69. Толочко С. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С.181–191. URL : <https://10.20535/2617-5339.2023.11.277433> (дата звернення: 30.03.2026).

70. Третяк Я. Дослідження громадянської ідентичності в зарубіжних джерелах. Молодь: наука та інновації: матеріали XII міжнародної науково-технічної конференції аспірантів та молодих вчених. НТУ «ДП» м. Дніпро. 13-15 листопада. 2024. С. 215–217.

71. Третяк Я. Європейська ідентичність: динаміка змін. Сучасний соціогуманітарний простір країн Європейського Союзу: публічно управлінські аспекти [Текст]: кол. монограф. / за заг. ред. Н.А. Липовської. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка». 2024. № 272. С. 137–146.

72. Третяк Я. Підходи до формування громадянської активності молоді.

Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 18 лют. 2025 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Л. В. Гонюкової. Київ: ННПУДС КНУ імені Тараса Шевченка. 2025. № 545. С. 188–189. URL : <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2166/files/5416ed7e-336d-415b-92eb-60fa32af8003.pdf> (дата звернення: 30.03.2026)

73. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : «Компрінт». 2024. 232 с.

74. Хоскінс Б., Вільяльба К., Сайсана М. (2012). Комплексний індикатор громадянської компетентності 2011 року (ТПП-2). Вимірювання громадянської компетентності молоді в Європі на основі дослідження МЕА «Міжнародне громадянство та громадянська освіта». Люксембург: Видавниче бюро Європейського Союзу. 21 с.

75. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.

76. Швидун Л. Методологічні аспекти національно-патріотичного виховання в умовах прискорення освітньої мобільності. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. «Філософія. Педагогіка». 2022. № 2 (3). С. 33–37.

77. Bangladesh Youth Initiative. (n.d.). URL : <https://www.facebook.com/BYIBD/> (Last accessed: 15.03.2026).

78. Ministry of Youth and Sports. (2017). National Youth Policy 2017. Government of the People's Republic of Bangladesh. URL : https://dyd.portal.gov.bd/sites/default/files/files/dyd.portal.gov.bd/policies/21e565b2_252f_4f80_bfce_31a1cb33163d/Draft%20English%20Version%20of%20National

%20Youth%20Policy%202017%20(1).pdf (Last accessed: 15.03.2026).

79. Ministry of Youth, Sports & Culture of Ethiopia. (2004). Youth Policy. URL :<https://chilot.blog/wp-content/uploads/2011/08/fdre-youth-policy.pdf> (Last accessed: 15.03.2026).

80. Shala A., Grajcevcic A. (2018). Examining the Role of Socioeconomic Status, Formal and Informal Education on Political Interest Levels among University Students. *Politics and Policy*. 46(6).1050–1070. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/polp.12274> (Last accessed: 15.03.2026).

81. The International Foundation for Electoral Systems. (2023). Brewing Peace on a University Campus in Ethiopia. URL : <https://www.ifes.org/news/brewing-peace-university-campus-ethiopia> (Last accessed: 15.03.2026).

82. The International Foundation for Electoral Systems. (n.d.). Map of Student Action Projects. URL :<https://www.ifes.org/> (Last accessed: 15.03.2026).